

Міністерство освіти і науки України
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»
Навчально-науковий інститут фінансів, економіки та менеджменту
Кафедра публічного управління, адміністрування та права

Кваліфікаційна магістерська робота
тема: «Реформування судової гілки влади в Україні»

Виконав:

студент групи 202м – ДС спеціальності 281
«Публічне управління та адміністрування»

_____ Р.В.Владіміров

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук

_____ І.К.Шумський

Полтава – 2022 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження проведення судової реформи в Україні.....	6
1.1. Історіографія та джерельна база дослідження судової реформи.....	6
1.2. Конституційно-правові засади державного регулювання судової системи.....	19
1.3 Зарубіжний досвід проведення судової реформи.....	26
РОЗДІЛ 2. Аналіз основних напрямків реалізації судової реформи України».....	33
2.1. Передумови й причини реформування судової системи в Україні	33
2.2. Особливості та проблеми реалізації судової реформи в Україні.....	40
2.3. Результати судової реформи в Україні.....	53
РОЗДІЛ 3. Перспективи модернізації судової системи в сучасній Україні в умовах реформування	62
3.1. Можливі напрями модернізації судової системи в Україні.....	62
3.2. Оцінка ефективності судової реформи в Україні	77
3.3. Шляхи підвищення ефективності судової системи в Україні під час війни	81
ВИСНОВОК.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92

ВСТУП

Актуальність кваліфікаційної роботи – Сьогодні, в нашій державі відбуваються процес сприйняття та оцінка історичного шляху, за допомогою якого ставимо ціль адаптації та покращення, підвищення розвитку державності, громадськості, правових методів регулювання державного управління.

По-перше, значення цих процесів відводиться визначенню сутності та основних принципів діяльності органів судової влади як самостійної незалежної гілки державної влади.

По-друге, слід реформувати ряд важливих функцій в державі, перш за все здійснювати функцію правосуддя.

Проведення реформування судової системи в нашій державі, викликана тим, що часта зміна законодавства, постійна увага до рівня та якості правосуддя з боку міжнародних організацій показують про відсутність в Україні розуміння поняття судової влади, тим самим зумовлює актуальність обраної теми роботи. Без дослідження основних конституційних принципів діяльності судової влади та без глибокого науково-практичного вивчення особливостей регулювання та реалізації даних принципів неможливе створення насправді сильної та незалежної гілки судової влади.

Окремими дослідженням в напрямку судової системи в країні займалися та продовжують займатися ряд вчених, а саме: Бринцев В.Д., Воскобітова Л.А., Городовенко А.В., Куйбида Р.О., Максимов С.І., Кампо В., Назаров І.В., Селіванов А.О., Молдован І.В., тощо. Безпосередньо міжнародний досвід організації та функціонування судової влади, а також можливість його використання в Україні досліджують Авдеєнко Е.В., Молдован І.В., Буряк О.В., Соловей Г.В. Важливе значення для здійснення дослідження ають рекомендації Європейський Союзу та збірки міжнародних документів, проекти міжнародних партнерів, за підтримки ООН та інші міжнародних науковці.

Аналіз публікацій за тематикою дослідження полягає в тому, що на сьогодні аналіз стану розробки проблеми реформування судової гілки влади в

Україні у вітчизняній літературі, українськими вченими створено підґрунтя для її подальшого вивчення. Сутєвий вклад у дослідження цієї проблеми зробили Є.В. Авдєєнко, Ю.О. Рємєскова, С.П. Наріний, Л.В. Вінокурова, Г.В. Соловей, І. В.

Музика, та ін..

Метою кваліфікаційної роботи покладено на дослідження реформування судової гілки влади в Україні. Відповідно до поставленої мети в роботі вирішуються такі завдання:

- опанувати ознаки, види та форми діяльності судової системи;
- з акцентувати увагу на особливості виникнення і розвитку інституту судової влади в Україні;
- зробити аналіз основних ознак судової влади;
- провести аніліз, та зрозуміти роль реформування судової системи.

Об'єкт дослідження є процес організації та функціонування, забезпечення судової влади в Україні.

Предмет дослідження – правове забезпечення та функціонування судової системи України.

Методологія дослідження – перш за все слід з акцентувати увагу, що методологія дослідження – це сукупність певних методів вивчення певної науки, теми тощо. При дослідженні теми «реформування судової гілки влади в Україні» використовувалися загальнонаукові методи які полягають в поверхневому вивченні того чи іншого питання, даючи його загальну характеристику. Наступний використаний мною метод наукового дослідження даної теми – це емпіричний метод, або збір і групування окремих тез, з яких формується певна гіпотеза. Комбінований метод полягає у формуванні отриманої з різних джерел інформації про функції та роль судової влади та формуванні однієї цілісної системи досліджуваних явищ, пов'язаних з діяльністю судової системи.

Іншим досить важливим метдом наукового дослідження є порівняльний метод. Одним із методів наукового дослідження реформування судової гілки влади

в Україні є аксіоматичний метод, який можна назвати методом дедукції. Цей метод характеризується тим, що на основі вивчення різноманітних джерел я спробую сформулювати єдину цілісну систему досліджуваного питання. Остаточним методом дослідження є метод комбінування, тобто метод, який об'єднує всі вищезазначені методи для формування комплексу знань про судову систему, її основні функції, а також про місце та значення реформування судової гілки влади. в Україні, на основі повного методологічного аналізу.

Науковою новизною є те, що тема данної роботи в Україні досліджується багатьма науковцями, але питання реформування судової системи з урахуванням трансформаційних процесів у суспільстві не досить розвинено.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані та викладені в роботі висновки та пропозиції є певним внеском у розвиток сучасної науки, а також можуть бути застосовані в таких сферах:

1) нормативну - щодо внесення змін до окремих нормативних актів, щодо внесення змін матеріального та процесуального в період війни в країні що регулюють судоустрій, та доповнень до норм Конституції України, законодавства України про судоустрій, а також при створенні нових законопроектів відповідних законодавчих актів.

2) правоохоронну - щодо вдосконалення здійснення правосуддя, підвищення його якості в період війсьського стану в країні, а також здійснення правильного розподілу навантаження в судовій системі України;

3) дослідницький – щодо подальшого вивчення питань та підвищення ефективності судової влади, пов'язаних з темою роботи;

Структура данної роботи містить в собі вступ, основну частину, висновків, списку використаних джерел. Основна частина складається з трьох розділів та висновків до кожного з розділів, **кожен розділ складається з трьох підрозділів і складається з 97 сторінок.**

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження проведення судової реформи в Україні

1.1 Історіографія та джерельна база дослідження судової реформи

Проголошення незалежності України призвело до формування нової судової системи, яка базується на її структурі, принципах і напрямках діяльності.

Для обґрунтування змісту терміна «правосуддя» слід зазначити, що питання чіткого визначення понять «правосуддя», «система органів судової влади» у вітчизняній юридичній науці залишається відкритим. Після проведеного аналізу можна стверджувати, що необхідно підтримати позицію вітчизняних правознавців, які визначають поняття системи органів судової влади у зв'язку з наголошенням на одній із основних функцій судової влади – здійсненні правосуддя. На захист цих положень науковці стверджують, що організаційною формою судової влади є судова система, яка включає національні суди, адміністративні органи та подібні до них установи, що діють на території даної держави [1, С. 274].

Отже, судову систему можна поділити на кілька ланок, кожна з яких має свої матеріальні особливості та характеристики.

Що стосується першого етапу з 1990 по 1996 роки: від основ становлення незалежної держави до прийняття Конституції України, то його можна визначити як етап становлення судової системи України.

Перш за все, слід зазначити, що основи судової системи незалежної держави були закладені наприкінці існування Радянської України. Фундаментальною основою цього процесу стало прийняття 16 липня 1990 р. Верховною Радою УРСР XII скликання (Верховна Рада України та I скликання) основного, фундаментального політико-правового документа – Декларації про Державний суверенітет України. Декларатція проголошувала, що державна влада в республіці здійснюється за принципом її поділу на законодавчу, виконавчу і судову [8]. Безумовно, прийняття Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України стало початком, своєрідною точкою відліку процесу як

відновлення державної незалежності України в цілому, так і трансформації України з колишньої радянської правової системи.

Визначаючи систему нормативно-правових актів, які стали основою становлення судової системи нашої держави, слід зазначити, що наступним важливим нормативно-правовим актом у цьому процесі є Закон Української РСР "Про внесення змін і доповнень до судової системи України". до Конституції (Основного Закону) Української РСР» від 24 жовтня 1990 р., якою встановлювалося, що лише Верховний Суд Української РСР здійснює вищий судовий контроль і нагляд за судовою діяльністю судів республіки, а також за організація і порядок діяльності судів УРСР визначаються законами УРСР [9].

Спроба державного перевороту в СРСР, що увійшла в історію як Серпневий путч 19–21 серпня 1991 р., прискорила процес здобуття незалежності нашої держави, результатом чого стало прийняття Верховною Радою України від 24 серпня 1991 року прийнято Акт проголошення незалежності України, який є основоположним документом становлення української держави, і, відповідно, визначив необхідність проведення судової реформи.

Серед нормативно-правових актів, що визначали порядок судоустрою в період незалежності України, слід виокремити Закон України «Про правонаступництво», яким передбачено, що органи державної влади та управління, прокуратура, суди та ін. третейські суди, утворені на основі Конституції (Основного Закону) УРСР, діють в Україні до створення органів державної влади та управління, прокуратури, судів і третейських судів на основі нової Конституції України [10, ст. 4].

Акцентуючи увагу на організаційно-правовому забезпеченні становлення та розвитку судової системи незалежної України, зазначимо, що прийняття Концепції судової реформи, яка була схвалена Верховною Радою України 28 квітня 1992 року (далі – Концепція) вважається початком становлення судової влади в Україні [11]. Визначаючи його значення для становлення судової системи новоствореної незалежної держави, необхідно зазначити, що, по-перше, він був прийнятий Верховною Радою України на виконання Декларації про державний суверенітет України та Акта проголошення Незалежності України, а по-друге, став першим

концептуальним документом, який визначив зміст і напрями розвитку судової влади в Україні.

У зазначеній Концепції було визнано, що головною метою судової реформи та становлення незалежної судової влади є перебудова судової системи, створення нового законодавства, удосконалення форм судочинства. Визначено, що для реалізації цієї стратегічної мети необхідно: гарантувати автономію та незалежність судових органів від впливу законодавчої та виконавчої влади шляхом ефективного поділу влади; реалізовувати демократичні ідеї правосуддя, напрацьовані світовою практикою та наукою; створити систему законодавства про судоустрій, яка б забезпечувала незалежність судової влади; поступово проводити спеціалізацію судів; максимально наблизити суди до населення; чітко визначити компетенцію різних гілок судової системи; гарантувати право громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом. Щодо судоустрою Концепцією встановлено, що в Україні існують Конституційний, загальний та третейський суди, кожен з яких має чітко визначену компетенцію [12].

Для реалізації основних етапів Концепції протягом 1992–1996 років було підготовлено та прийнято низку важливих законів, які забезпечили поступові структурні зміни судової системи на основі розвитку та зміни функцій існуючих судів з поступове виділення ряду їх підрозділів у самостійні гілки судової системи спеціальної юрисдикції або в додаткові судові інстанції, визначило організацію та порядок діяльності Конституційного Суду України як самостійного органу в системі судової влади.

17 червня 1992 року ВРУ внесла зміни до чинної на той час Конституції (України та прийняла Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій України». УПК України», кримінально-процесуального та цивільного процесуального кодексів УПК України». Статтею 149 Конституції встановлено, що судами України є Верховний Суд України, обласні суди, Київський міський суд, міжрайонні (районні) суди, районні (міські) народні суди [5, с. 88]. Крім того, Постановою Верховної Ради України від 3 лютого

1993 р. упорядковано систему військової юстиції, згідно з якою військові трибунали України були перейменовані у військові суди України [13].

Безумовно, упорядкування системи військових судів вимагало внесення змін до чинного законодавства з метою врегулювання нової системи загальних судів новоствореної незалежної держави. Тому 24 лютого 1994 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР»», яким встановила, що Верховний Суд України розглядає питання про судоустрій Української РСР. Судову систему загальних судів складають Верховний Суд Республіки Крим, обласні, Київський і Севастопольські міські суди, міжобласні, міжрайонні (районні), районні (міські) суди та військові суди областей, Військово-Морських Сил і гарнізонів. України [14, ст. 20]. Крім того, цей нормативно-правовий акт доповнено главою 3-1, яка визначала правовий статус, організацію та повноваження військових судів України [14, гл. 3-1].

У переліку цих законів важливим є також Закон України «Про Конституційний Суд України» від 3 червня 1992 р., яким встановлено, що Конституційний Суд України є незалежним органом у системі судової влади, покликаним забезпечувати відповідність законів та інших нормативних актів органів законодавчої та виконавчої влади Конституції України, забезпечення конституційних прав і свобод особи [15].

Слід зазначити, що протягом зазначеного періоду в Україні проводилась системна робота щодо нормативно-правового забезпечення організації та налагодження діяльності різних конституційних органів судової системи. Свідченням цього є прийняття низки законодавчих актів, зокрема Закону України «Про господарські суди» від 4 червня 1991 р., Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 р., Закону України «Про господарські суди» від 4 червня 1991 р. України "Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів" від 23 грудня 1993 р., Закону України "Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію та дисциплінарну відповідальність суддів України" від 2 лютого 1994 р., Закону України "Про Органи суддівського самоврядування» від 2 лютого 1994 р.,

Закон України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. Прийняття зазначених нормативно-правових актів дало змогу врегулювати діяльність господарських судів, визначити статус суддів, систему та повноваження кваліфікаційних комісій суддів при юстиції. правового рівня, запровадити суддівське самоврядування, врегулювати порядок оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності адміністративних органів, порядок відшкодування шкоди, заподіяної органами слідства, прокуратури та суду.

Наступним етапом реформування є 1996–2002 років. Він був спрямований на реалізацію конституційних положень щодо побудови судової системи України, проведення так званої «малої судової реформи», намагання надати судовій реформі реального характеру.

Новий імпульс для подальшого розвитку судова система отримала після прийняття на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Конституції України, яка заклала основи побудови судової системи України, визначила її будівництво за принципами територіальності та спеціалізації. Водночас слід зазначити, що нова Конституція України передбачала дещо іншу модель судової влади, ніж та, яка існувала до прийняття Основного Закону.

Основний закон держави розмежував Конституційний Суд України як суд конституційної юрисдикції та суди загальної юрисдикції за визначенням «суд загальної юрисдикції» [16, ч. 3 ст. 124];

Принципи територіальності та спеціалізації при побудові системи судів загальної юрисдикції встановив систему судів загальної юрисдикції України, визначив, що вищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України, вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди [16, ч. 1 ст. 124]. В Конституції України зазначається, що апеляційні та місцеві суди діють відповідно до закону, чим запроваджено інститути апеляційних та спеціалізованих судів [ст.16, 12]. Крім того, нова Конституція заборонила створення надзвичайних і спеціальних судів тоді як Конституційний договір від 8 червня 1995 р. припускав можливість створення таких судів у воєнний

час. Модель сулоустрою, встановлена Конституцією України, характерна для європейських держав [17, с. 26–27]. Одним із найважливіших завдань після прийняття Конституції незалежної України у розбудові судової системи було утворення Конституційного Суду. Ця вимога була передбачена пунктом 6 Перехідних положень Конституції, яким визначено, що Конституційний Суд України утворюється відповідно до цієї Конституції протягом трьох місяців з дня набрання нею чинності. До утворення Конституційного Суду України тлумачення законів здійснює Верховна Рада України [16ст.,6]. Керуючись цим конституційним положенням, 16 жовтня 1996 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про Конституційний Суд України», яким конкретизувала основи конституційного судочинства та конституційного судочинства [18].

Реалізація конституційних положень зумовила необхідність вирішення наступного важливого завдання на шляху побудови оновленої судової системи, а саме формування в Україні системи судів загальної юрисдикції. Це пов'язано з тим, що системний аналіз положень Конституції у сфері правосуддя та судоустрою дає підстави для висновку, що вона не повністю відтворювала всю систему судів, що, у свою чергу, потребувало розвитку та прийняття низки галузевих законів, які мали визначити види місцевих та спеціалізованих судів, їх структуру та повноваження. У цьому контексті слід зазначити, що статтею 12 Перехідних положень Конституції України передбачено, що Верховний Суд України та Вищий арбітражний суд України здійснюють свої повноваження відповідно до чинного законодавства України до утворення Верховного Суду України та Вищого арбітражного суду України. системи судів загальної юрисдикції в Україні відповідно до статті 125 цієї Конституції, але не більше п'яти років [16, с. XV, стор. 12].

Отже, конституційні положення щодо судоустрою набули свого закріплення в Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України»» від 21 червня 2001 р., згідно з яким система судів загальної юрисдикції є судом загального провадження. юрисдикцію відповідно до Конституції України становлять місцеві суди, апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди, Верховний Суд України [19, ст. 20]. Крім того, необхідність реалізації конституційних вимог щодо

функціонування судової системи одночасно призвела до прийняття низки законів щодо внесення відповідних змін до законодавства. Зокрема, закони України «Про судоустрій України», «Про статус суддів», «Про органи суддівського самоврядування», «Про третейський суд», «Про прокуратуру» та ін. а також процесуальні кодекси, зазнали змін. Впровадження змін до судової системи, зумовлена прийняттям ряду згаданих законів, у процесі розвитку вітчизняної судової влади отримала назву «малої судової реформи» [7, с. 8].

Отже, прийняття вищезазначених нормативно-правових актів мало певні позитивні наслідки. У своїх дослідженнях О. Хотинська-Нор до системи судів загальної юрисдикції ввела підсистему третейських судів, які отримали назву господарських; визначається система судів загальної юрисдикції, яка складається з місцевих судів, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів та Верховного Суду України; у судочинство запроваджено інститути апеляційного та касаційного оскарження судових рішень та скасовано інститут перегляду судових рішень у порядку нагляду; на рівні процесуальних кодексів наповнюються змістом конституційні принципи судочинства; у кримінальному провадженні вирішується питання про обрання особі запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строку тримання під вартою, дозвіл на огляд та обшук житла чи іншого володіння особи, а також накладення арешту на кореспонденцію та вилучення. віднесення інформації з каналів зв'язку до виключної компетенції суду, звільнення від кримінальної відповідальності за нереабілітуючими обставинами тощо; знайшов законодавче вирішення питання призначення голів судів загальної юрисдикції [7, с. 8].

Наступним нормативно-правовим актом, який, на нашу думку, ознаменував завершення певного етапу в реалізації судової реформи після прийняття Конституції України, став Закон України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. , прийнятий Верховною Радою України. Визначає правові засади організації судоустрою та здійснення правосуддя в Україні, систему судів загальної юрисдикції, основні вимоги до формування професійного суддівського корпусу, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування. -державний, а також

загальний порядок забезпечення діяльності судів та регулює інші питання судоустрою [20]. Безсумнівним досягненням цього закону є те, що він створив абсолютно нову систему судів загальної юрисдикції. Відповідно до положень закону систему судів загальної юрисдикції на той час складали: місцеві суди; апеляційні суди, Апеляційний суд України; Касаційний суд України; вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України [20, ст. 18]. Наступною дуже важливою новацією зазначеного закону стала зміна самої ідеології у визначенні пріоритетів завдань суду – від всебічного зміцнення законності та правопорядку, запобігання злочинам та іншим правопорушенням до забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина. гарантується Конституцією України та законами.

В організаційному забезпеченні судової діяльності важливою зміною цього закону стало утворення Державної судової адміністрації України як центрального органу виконавчої влади, який здійснює організаційне забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції, а також інших органів та установах судової системи [20, ст. 125].п

Третій етап розвитку судової системи, на нашу думку, відбувався протягом 2002–2013 років і характеризувався, з одного боку, намаганням вдосконалити судоустрій з метою встановлення в Україні справедливого суду відповідно до європейських стандартів, а з іншого боку, намаганням створити правову базу для функціонування судової влади як одного з елементів єдиної вертикалі влади.

Зокрема, удосконалено правову базу судоустрою завдяки прийняттю у 2003 році нових Цивільного та Кримінально-виконавчого кодексів, у 2004 році – Закону України «Про порядок призначення на посаду та звільнення з посади професійного судді», у 2005 році - Кодекс адміністративного судочинства.

Велике значення у провадженні європейських стандартів мала Концепція вдосконалення судоустрою для становлення в Україні справедливого суду за європейськими стандартами, затверджена Указом Президента України від 10 травня 2006 року (далі – Концепція). система нормативно-правового забезпечення подальшого реформування судової системи України. Метою Концепції було забезпечення формування в Україні судової влади як єдиної системи судоустрою та

судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів та гарантує право людини на справедливий суд [21].

Концепція, окрім інших позитивних новел, передбачала створення нової системи судів, за якої кожен суд мав би виконувати функції лише однієї інстанції: місцеві суди – першої інстанції, апеляційні суди – апеляційної інстанції, вищі суди. - касаційна інстанція, Верховний Суд - касаційна інстанція у виняткових випадках. На останньому етапі реформи передбачалося запровадження спеціалізації судів із поділом на цивільні, кримінальні та адміністративні, створення двох рівнів місцевих загальних судів (наприклад, районних чи міських кримінальних судів та районних кримінальних судів), а також як утворення Вищого цивільного та Вищого кримінального судів та ліквідація військових судів [22, с. 41]. На жаль, основні положення Концепції не були реалізовані через протистояння політичних сил у парламенті.

За висновками вітчизняних правознавців, подальший процес реформування судової системи характеризувався непослідовністю та безсистемністю. Радикально протилежні ідеї у поглядах на потрібну державі судову систему зумовили компромісність відповідних законів, що робило траєкторію розвитку судової системи хаотичною [7, с. 14].

Зрештою, намагання створити оптимальну структуру судової системи в державі призвело до необхідності розробки та прийняття наступного в процесі трансформації судоустрою Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від лип. 7 2010 р., який став основою судової реформи 2010 р. Відповідно до напряму організаційно-структурної побудови судоустрою в цьому законі одним із принципів побудови судоустрою України, поряд із принципами територіальності та спеціалізації, був визначений як принцип інстанційності. Крім того, законом визначено, що систему судів загальної юрисдикції складають: місцеві суди; апеляційні суди; вищі спеціалізовані суди; Верховний Суд України. Вищим судовим органом у системі судів загальної юрисдикції є Верховний Суд України. Вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі спеціалізовані суди [23, ст. 17]. Таким чином, до системи судів загальної юрисдикції не входять

установи Апеляційного суду України, Касаційного суду України та військові суди. Крім того, істотним негативним наслідком ухваленого закону стало те, що в результаті судової реформи Верховний Суд України втратив конституційний статус: замість вищого судового органу (останньої судової інстанції) він став «проміжним» суд, фактично процесуально підпорядкований вищим спеціалізованим судам і позбавлений права ухвалення остаточного рішення.

Згодом концептуальні положення судової реформи 2010 року були доповнені низкою законодавчих актів. Серед них Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України» від 20 жовтня 2011 р. [24], Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо Посилення гарантій незалежності суддів» від 5 червня 2012 р. [25].

За висновками вітчизняної та міжнародної експертної спільноти, судова реформа 2010 року докорінно змінила всі три складові вітчизняного правосуддя: судоустрій, статус суддів та судоустрій. Зміни також торкнулися всіх основних аспектів діяльності судів і суддів: принципів державного судочинства, самої судової системи та їх повноважень, порядку звернення до суду та порядку судового розгляду справ, механізму обрання суддів. суддів, підстави та порядок їх відповідальності, систему забезпечення діяльності судів, принципи суддівського самоврядування і навіть мови судочинства. Крім того, як зазначають експерти, якщо оцінювати задекларований напрямок судової реформи в цілому, то він полягав у створенні в Україні судової системи, яка діяла б на принципах верховенства права відповідно до європейських стандартів та гарантувати право особи на справедливий суд. Водночас аналіз нового законодавства про судоустрій та моніторинг його застосування дозволив експертам зробити висновок, що забезпечення прав людини на справедливий суд не стало актуальною метою судової реформи. Справжньою метою реформаторів було зробити суддів залежними та керованими з одного центру, а саме чинного Президента України В.Януковича та його адміністрації [22, с. 17–18].

Революція Гідності 2013–2014 років дала поштовх до запровадження невідворотних змін у країні та впровадження ключових реформ, зокрема судової. Тому наступний, четвертий, етап у розвитку судової системи пов'язаний із судовою реформою, яка розпочалася у 2016 році та стала наймасштабнішою за всю історію незалежної України. Основою для нормативно-правового забезпечення реформи стали законодавчі акти, прийняті Верховною Радою України 2 червня 2016 року: Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [26] та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [27], який було прийнято вже з урахуванням конституційних змін.

У контексті досліджуваної нами проблеми слід підкреслити, що конституційні зміни в частині реформування судової системи знайшли своє вираження в наступному: для визначення організаційних засад судоустрою введено нове визначення - "судова система»; до повноважень Верховної Ради України утворювати, реорганізовувати та ліквідовувати суди; Верховний Суд визначається як найвищий суд у системі судоустрою України; вказано, що вищі спеціалізовані суди можуть діяти відповідно до закону; встановлено, що з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди [26, ч. 5 ст. 125].

Що стосується судоустрою, то Законом України «Про судоустрій і статус суддів» у державі встановлюється нова судова система, яка складається з районних місцевих загальних, адміністративних та господарських судів; апеляційні суди (загальні, адміністративні та господарські); Верховний Суд, до складу якого входять цивільний, кримінальний, адміністративний та касаційний господарський суди, а також Велика Палата Верховного Суду. Крім того, утворено новий судовий орган – Вищий антикорупційний суд. Також триває процес формування Вищого суду з питань інтелектуальної власності. У цьому контексті, як зазначає М. Бухкат, варто зазначити, що нині створена в нашій державі система судів характеризується специфічною спеціалізацією [1, с. 303].

В 2017 року були прийняті Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального

кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів».

Зміни які відбулись в 2017 році після прийняття змін :

- Приділено увагу діяльності ВСУ та Вищого суду з питань інтелектуальної власності;
- Запроваджено обмеження щодо подання касаційних скарг до ВСУ;
- Створено поняття для вдосконалення судової системи, такі як «зразкова справа» та «типова справа», а також інститут обов'язкового провадження та досудового врегулювання спору.
- Запроваджено штрафи за порушення процесуальних прав та обов'язків сторін у суді
- Запроваджено ЄСІТС «Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему»

Можна стверджувати, що судова система України протягом усього періоду незалежності держави перебувала в стані постійних змін та реформування. Необхідність кардинальних змін у цій сфері була зумовлена тим, що Україна успадкувала від радянського минулого судову систему, побудовану на авторитарних засадах, для якої пріоритетним став не захист прав і свобод громадян, а інтереси державної влади. . Тому головним завданням на шляху до створення судової системи незалежної держави було забезпечення незалежності судової влади, наближення національної судової системи та судоустрою до міжнародних та європейських норм і стандартів.

За роки незалежності було сформовано основне законодавче поле для функціонування судової системи, фундаментальною основою якої стали Декларація про державний суверенітет України, Акт проголошення незалежності та Конституція України 1996 року. Крім того, нормативно-правова база національного судового законодавства включає низку законів та інших нормативно-правових актів, які висвітлюють організацію судоустрою та визначають порядок діяльності суду, на принципово новому рівні визначається

статус суду, встановлюється принцип незалежності судової влади, а юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі.

Отже, сформована нормативно-правова база діяльності судової системи України, не досить ефективна, Адже проблем удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування та розвитку судової системи потребує суттєвих змін та доповнень щодо покращення відкритості доступу до правосуддя, вирішення нагальних питань функціонування системи місцевих судів, чіткого організаційного визначення засад, на яких забезпечуватиметься діяльність судів усіх рівнів, узгодження номативно-правових актів у цій сфері з вимогами Європейського Союзу, вдосконалення функціонування судової системи України головним завданням є впровадження в організацію роботи у цій сфері міжнародних стандартів та кращих практик Ради Європи та Європейського Союзу.

1.2. Конституційно-правові засади державного регулювання судової системи

Умовою підвищення добробуту нашої країни як незалежної правової держави є проведення судової реформи, метою якої є створення нових законів, створення та функціонування сильної та незалежної судової системи, вдосконалення судочинства. Порядком Посилаючись на положення статті 6 Конституції України, «Влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу і судову, які здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України» [1]. Але перелік органів, що входять до системи судової влади, не зазначено.

Тобто таке незнання структурного складу судової влади не сприяє утвердженню її незалежності та самостійності, тому дослідження судової системи з точки зору організаційно-правового забезпечення є актуальним.

Конституція визначає принципи здійснення правосуддя в Україні, найважливішими з яких є: законність, рівність усіх учасників судового процесу перед судом і судом, суперечка сторін, відкритість судового процесу та обов'язок суду. судовий процес. Судові рішення тощо. Стаття 3 Конституції передбачає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним завданням держави.

Тому судова система є однією з найважливіших у правовій системі сучасного суспільства, оскільки статус суду в державній організації, його роль у суспільстві загалом у сучасному світі вважається показником розвитку стан. Принципи права, основний критерій здійснення прав людини, верховенства права та розподілу влади в даному суспільстві.

Варто погодитися з думкою В. Смородинського, що судова система радянської моделі державного управління була лише часовим і просторовим продовженням виконавчої влади, оскільки суд фактично був елементом системи

кримінального судочинства. системи і не мали самостійного значення [2]. Обмеженість юрисдикції суду та відсутність принципу поділу влади як фундаментальної основи конституційного ладу не дозволяли говорити про існування судової системи влади.

В.Сердюк стверджує, що діяльність судової влади не обмежується судочинством, а потребує здійснення додаткових видів діяльності (кадрова, інформаційно-аналітична, наукове забезпечення), але вважає, що на таку додаткову діяльність покладатися не можна. . рівень сенсу як справедливості [3, с. 44-45]. А. Баштанник вважає, що діяльність характеризується реалізацією положень наступних нормативно-правових актів:

1) Закон «Про відновлення довіри до судової влади», який встановлює правові та організаційні засади проведення спеціальної перевірки суддів і судів загальної юрисдикції як тимчасового посиленого заходу в чинному порядку розгляду питання про призначення суддів на посади. і суди встановлюють загальну підсудність дисциплінарної відповідальності та звільнення з посад за порушення присяги з метою зміцнення авторитету судової влади України та довіри громадян до судової влади з метою відновлення законності та справедливості;

2) Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд», спрямований на підвищення національних стандартів судоустрою та судоустрою;

3) Затвердження Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2021-2023 роки, якою визначено пріоритети реформування судової системи.

Закон України про внесення змін до Конституції України (щодо судоустрою) поєднує в собі аспекти регулювання самої судової системи та впливає на діяльність інших органів влади. З точки зору нашого дослідження, слід зазначити, що вплив Верховної Ради України на регулювання судоустрою щодо призначення суддів зменшився, натомість Верховній Раді України будуть надані повноваження у майбутнє ліквідувати та створити суди [5].

На основі аналізу праць вітчизняних науковців можна виділити основні риси судової реформи:

- 1) здійснюється на основі державної правової політики;
- 2) має бути реформаторським;
- 3) ґрунтується на правових нормах, не виходить за рамки;
- 4) здійснюється переважно за допомогою правових засобів;
- 5) вона органічно пов'язана з правом і праворозумінням у суспільстві;

б) Реформа має полягати у зміцненні інститутів конституціоналізму та засад правової держави та їх утвердженні в суспільстві та державі.

Судова реформа в Україні під час конституційного процесу характеризується застосуванням радикальних, непрогресивних, еволюційних заходів:

– необхідно оптимізувати судову систему держави – суди необхідно ліквідувати;

- необхідна заміна суддівського корпусу – очікується звільнення суддів з посад; є потреба посилити незалежність суддів – планується зосередити повноваження щодо суддівської кар'єри в одному органі;

- Підвищення якості надання правової допомоги в судовому процесі.

Законодавство приділяє значну увагу забезпеченню правових гарантій належного здійснення судових повноважень і, головне, дотриманню принципу незалежності суддів за стандартами Ради юстиції. Європа. Термін «судова влада» вживається в різних значеннях: суд, система судових органів; ряд органів, які здійснюють судову владу; справедливе правосуддя; Судова влада як частина державної влади.

У сучасній науково-теоретичній думці немає єдиної думки щодо визначення сутності державного впливу (адміністрування) на судову владу, зокрема щодо визначення поняття «механізми державного регулювання в системі судової влади».

Фактично під державним управлінням у сфері правосуддя можна розуміти не лише законодавче закріплення та матеріально-технічне забезпечення роботи судів. Ця діяльність є ширшою за регламентацією, до якої деякі вчені відносять питання організації судової влади, управління апаратом судової влади, перевірку організації роботи судової влади тощо. Тобто здійснення правосуддя поєднує в собі функції, притаманні нині різним підсистемам влади.

Отже, феномен здійснення правосуддя має розвиватися в рамках формування судових органів, визначення на конституційному рівні структури таких органів відповідно до їх функціональної компетенції. Уточнення шляхів удосконалення організаційного забезпечення діяльності судів можна здійснювати саме в контексті визначення ролі та місця розташування системи судового управління для забезпечення ефективного управління судовою системою.

Варто узагальнити сучасне розуміння реформи судової системи та судово-правових органів:

Перший напрямок – це реформа судової системи та вдосконалення судочинства.

Другий напрямок – це реформування правоохоронних органів, особливо прокуратури, слідчих органів, органів юстиції та колегії адвокатів.

Третій напрям – реформа процесуального законодавства

Тому в системі поділу влади судова влада набуває справді універсального характеру, оскільки бере участь у виконанні всіх функцій держави. Державна влада невіддільна від політики, що проводиться в державі. Прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та численні редакції цього закону відіграли

позитивну роль як у визначенні основних напрямів судової реформи, так і у визначенні низки проблем, розв'язанням яких було формування судової реформи неможливо. Незалежний суд неможливий. Особлива роль суду як органу судової влади в сучасній демократичній державі спочатку висуває високі вимоги до осіб, яким доручено здійснення судової влади.

Слід зазначити, що судова реформа є складним і комплексним (у структурному сенсі) явищем, елементи якого охоплюються предметом вивчення різних наук, тому для їх вивчення необхідний міждисциплінарний підхід. Останнє дає змогу сформулювати авторське визначення судової реформи як частини державної політики, яка передбачає планомірні цілеспрямовані зміни (в судовій системі держави), які здійснюються урядом з метою покращення її функціонування, зумовлених необхідністю адаптації дор судової системи. адаптація судової системи до мінливих умов зовнішнього та внутрішнього середовища реалізуються відповідно до обраної політики та вимагають адекватного розподілу ресурсів.

Розвиток судової системи в рамках її реформування має носити еволюційний характер, виникати як поступовий процес незмінного, постійного збереження старого, «цінного» в новому, відображаючи напрямок переходу від попереднього стану до якісно новий, заснований на послідовному здійсненні ланцюга діалектичних заперечень. Тому в процесі розвитку судової системи має бути створений механізм збереження як інструмент підвищення її стабільності.

Отже, розвиток судової системи можна охарактеризувати як поступові якісні зміни в часі її інституційних, структурних та функціональних елементів, які дозволяють удосконалити організацію та функціонування судової системи в цілому, зберегти її системні параметри. , завдяки взаємодії системи з елементами зовнішнього середовища та використанню її внутрішнього потенціалу

У цьому сенсі судова реформа є основою розвитку та стабільності України

Судова система, необхідна умова стабільності судової системи, яка досягається не через незмінність чи статичність, а через уміле виконання судової системи, необхідні зміни та управління цим процесом. У соціальному плані він виступає як механізм адаптації судової системи до мінливих умов зовнішнього середовища, забезпечуючи таким чином стабільність судової системи, яка поряд з її цілісністю та розвитком є невід'ємною частиною стабільності судової систем.

Тому національна судова реформа в контексті конституційної реформи має здійснюватися поетапно на основі існуючої стратегії, запропонованої Президентом України, з урахуванням обмежень (політичних, економічних, ресурсних, часових тощо) наявних на певний час у розвитку держави.

Це зумовлює необхідність вибору індивідуальної моделі реформування судової системи України. Проте найпоширенішим шляхом реформування судової системи в Україні є запозичення окремих інститутів судової влади та правосуддя, які добре функціонують в інших країнах. Незважаючи на всю привабливість такого організаційного інструменту, до нього слід ставитися обережно, оскільки це досить ризикований захід, який характеризується високим ступенем невизначеності, вимагає ідентичного інституційного середовища, в яке впроваджується запозичений інститут. У протилежному випадку велика ймовірність відмови від запозичених інститутів існуючої моделі публічної влади.

Практична реалізація ідеї конституційного змісту судової реформи пов'язана з необхідністю не лише запобігти надмірній концентрації влади, а й забезпечити стабільність і стабільність у діяльності державних інститутів, сулужити їх кращій організованості та злагодженості, подолати можливу протидію та протистояння всередині державного механізму.

Загалом визначене завдання у процесі реформування державного управління можливо реалізувати шляхом формування принципово нової моделі судової влади через визначення різниці у реалізації принципу стримувань і противаг у законодавстві країни, зокрема , посилення дієвості механізму впровадження цієї

системи в законодавство України з метою ефективної взаємодії та співпраці складових органів державної влади в Україні.

1.3. Зарубіжний досвід проведення судової реформи

Сьогодні, в період безперервного розвитку, актуальним є поняття «електронне правосуддя», яке є не просто майбутнім, а необхідністю сучасного суспільства. Основним чинником запровадження електронного судочинства є відмова від нескінченної паперової тяганини, що значно прискорить розгляд справи за рахунок обміну електронними документами між учасниками справи та судом.

Цивільне судочинство досить часто піддається реформуванню та зазнає змін. Нещодавно запроваджено такі процедури, як: можливість обміну електронними документами із судом, отримання повісток за допомогою SMS-повідомлень, а також участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції [5, ст. 212].

У 2014 році Україна підписала Угоду про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом (далі – ЄС), Європейськими співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншого боку, де у ст. 14 розділу III передбачає, що «співпраця буде спрямована, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості, боротьбу з корупцією» [5, с. 122]. Одним із засобів виконання зобов'язань, взятих Україною в рамках вищезазначених документів, та покращення стану судової системи в цілому стало запровадження електронного судочинства.

На підтвердження вищезазначеного Комісія з питань правової реформи розробила «Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки», яка затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 р. [3]. Ця Стратегія визначає кроки щодо подальшого розвитку сучасного електронного судочинства в Україні. Відповідно до пункту 4.1.4. Ця стратегія має здійснюватися за такими напрямками: розвиток електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій, його інтеграція в національну інфраструктуру електронного урядування через:

- запровадження онлайн-розгляду всіх категорій справ, незалежно від місцезнаходження сторін і суду, та інших сервісів електронного правосуддя,

розширення електронних майданчиків, за допомогою яких здійснювати онлайн-правосуддя;

– впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного діловодства, електронного зв'язку з судом, кабінетом судді та кабінетом учасника процесу;

- удосконалення та розвиток офіційного веб-порталу судової влади України для отримання інформації про суди та справи (провадження) з регулярним оновленням даних судової статистики.

2020 рік був дуже важливим для електронного правосуддя в Україні. Закон України № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [4]. У ст. 14 КПК передбачено використання в судах Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи «ЄСІТС».

ЄСІТС забезпечує суди електронним діловодством, безпечним зберіганням, автоматизованою аналітичною та статистичною обробкою інформації, визначенням суддів для розгляду конкретних справ, відбором присяжних, веденням Єдиного державного реєстру судових рішень тощо [11].

Таким чином, національне законодавство імперативно визначає, що весь процес має відбуватися в електронній формі, а в судах має функціонувати Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система.

Якщо звернутися до зарубіжного досвіду, то законодавче врегулювання цього питання вже започатковано в зарубіжних країнах завдяки їх комплексним і тривалим дослідженням, результатом яких стала наявність самостійної електронної форми для здійснення правосуддя, численні методи її захисту, дотримання конфіденційності персональної інформації.

Наприклад, у Канаді у зв'язку із загрозою розкриття особистої інформації при використанні електронного правосуддя застосовуються спеціальні рекомендації, підготовлені судовим консультативним комітетом (Use of Personal Information in Judgments and Recommended Protocol). Протокол містить орієнтири для судів, перед якими стоїть непросте завдання – проявити належний рівень відкритості у своїй роботі та водночас забезпечити захист особистих інтересів. Документ визначає три рівні захисту, які застосовуються залежно від вирішуваних питань та чи діє заборона на розголошення інформації [5].

Вивчаючи зарубіжний досвід, можна відзначити деякі аспекти електронного судочинства. У Британській Колумбії було запроваджено онлайн-трибунал з вирішення цивільних справ (Civil Resolution Tribunal – CRT). Учасники спору можуть вирішувати суперечки онлайн за допомогою власних смартфонів, ноутбуків і планшетів. CRT запровадив три етапи вирішення суперечок: переговори, посередництво та прямий судовий процес [6].

Наступна країна – Велика Британія, в судах якої розроблена єдина система онлайн-судів. Вирішення спорів онлайн — це традиційне вирішення цивільних позовів до 25 000 фунтів стерлінгів у незвичному онлайн-форматі. Онлайн-суд передбачає розгляд справ суддями з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем. Найсуттєвішою рисою вирішення спорів онлайн є пошук альтернативного, позасудового способу вирішення спору між сторонами з можливим примиренням учасників справи на будь-якій стадії онлайн-процесу [7].

У Сполучених Штатах Америки добре функціонує система електронного суду (PACER), яка доступна кожному, хто зареєстрував обліковий запис [8]. Завдяки цій програмі учасники судового засідання можуть ознайомитися з процесуальними документами, сторонами процесу, слідкувати за ходом справи та мають можливість ознайомитися з розкладом зазначених засідань.

Є ще одна не менш поширена програма електронного суду - CM/ECF. CM/ECF — це комплексна система управління справами федерального суду для банкрутства, окружних і апеляційних судів. За допомогою цієї програми процес передачі документів справи (заяв, клопотань, пропозицій) здійснюється з дотриманням конфіденційності та захисту персональних даних за допомогою комп'ютера та підключення до мережі Інтернет, що також запроваджено в судах з питань банкрутства, пізніше навіть у Суді міжнародної торгівлі США [9].

Запровадження електронного судочинства є альтернативною формою та організацією здійснення правосуддя, що формує ефективний механізм реалізації конституційного права громадян на доступ до правосуддя.

Від 17.08.2021 Вища рада правосуддя затвердила Положення про порядок функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, що передбачає використання EasyCon, VKZCOURT або інших засобів, доступних суду та учасникам судового процесу, які забезпечують проведення судових засідань у режимі відеоконференції [10]. Слід зазначити, що відповідальність за ризики, пов'язані з технічною неможливістю участі в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, перериванням зв'язку, несе учасник справи, який подав відповідну заяву.

Незважаючи на законодавче закріплення, важливим практичним моментом була умова наявності у суду відповідної технічної можливості для проведення таких засідань. Тому випадки відмови у задоволенні клопотання через відсутність технічної можливості в судах стали поодинокими.

Виходячи з вищевикладеного, можна зазначити, що перехід на електронне правосуддя значно полегшить саму судову процедуру, що виражається у більш динамічному, а отже, швидкому та ефективному розгляді всіх категорій справ, за рахунок скорочення часу обміну інформацією як між учасниками процесу, так і між ними та арешту. Такий розвиток передбачає відповідну адаптацію процесуального законодавства до реалій сучасного інформаційного суспільства. Як показує

зарубіжний досвід, в Електронному суді необхідно розвивати та запроваджувати нові електронні сервіси, які можуть підвищити якість правосуддя, спростити доступ до суду, зменшити корупційні ризики та загалом сприяти ефективному вирішенню правових конфліктів у суспільстві. Також варто звернути увагу на такий момент, а саме запровадження електронного судочинства, а онлайн-суд полегшить процес розгляду справ як під час ковіду, так і під час війни в країні.

Висновки до першого розділу

Сучасна судова система в контексті реформування носить еволюційний характер, виникати як поступовий процес незмінного, постійного в новому, відображаючи напрямок переходу від попереднього стану до якісного нового, заснований на послідовному здійсненні ланцюжка діалектичних заперечень. Тому в процесі розвитку судової системи має бути закладений механізм збереження як інструмент підвищення її стабільності.

Отже, процвітання судової системи можна охарактеризувати як поступові якісні зміни її інституційних, структурних та функціональних елементів у часі, які забезпечують удосконалення організації та функціонування судової системи в цілому, збереження її системних параметрів, завдяки взаємодія системи з елементами зовнішнього середовища та використання її внутрішнього потенціалу. У цьому сенсі судова реформа є основою розвитку та стабільності судової системи, необхідною умовою стабільності судової системи, яка досягається не завдяки незмінності чи статичності, а завдяки вмілому виконанню судової системи. необхідні зміни та управління цим процесом. У соціальному сенсі він виступає механізмом адаптації судової системи до мінливих умов зовнішнього середовища, забезпечуючи тим самим стабільність судової системи, яка разом з її цілісністю та розвиненістю є невід'ємною складовою стабільності судової системи. судова система.

Тому національна судова реформа в контексті конституційні реформи має здійснюватися поетапно на основі існуючої стратегії, запропонованої Президентом України, з урахуванням обмежень (політичних, економічних, ресурсних, часових тощо) наявні на певний час у розвитку держави. Це зумовлює необхідність вибору індивідуальної моделі для реформування. Проте найпоширенішим шляхом реформування судової системи в Україні є запозичення окремих інститутів судової влади та правосуддя, які добре функціонують в інших країнах. Незважаючи на всю привабливість такого організаційного інструменту, до нього слід ставитися з великою обережністю, оскільки це досить ризикований захід, що

характеризується високим ступенем невизначеності, вимагає ідентичного інституційного середовища, в яке вводиться запозичений інститут. У протилежному випадку велика ймовірність відмови від запозичених інститутів існуючої моделі публічної влади.

Практична реалізація ідеї конституційного змісту судової реформи пов'язана з необхідністю не лише запобігати надмірній концентрації влади, а й забезпечувати стабільність і стабільність у діяльності державних інститутів, служити їх кращій організованості та злагодженості, подолання можливо протистояння та протистояння всередині державного механізму. Загалом визначене завдання у процесі реформування державного управління можливо реалізувати шляхом формування принципово нової моделі судової влади через визначення різниці у реалізації принципу стримувань і противаг у законодавстві країни, зокрема , посилення дієвості механізму впровадження цієї системи в законодавство України з метою ефективної взаємодії та співпраці складових органів державної влади в Україні.

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що в Україні залишається недосконалою судова система та добір суддів. Недофінансовується робота судів, не вистачає суддів, що створює проблеми для доступу до правосуддя, яке забезпечує захист прав і свобод людини, суспільства та держави в цілому. На сьогодні якість правосуддя також не на високому рівні, про що свідчить значна кількість звернень до Європейського суду з прав людини проти України, що свідчить про недовіру населення до судової системи.

РОЗДІЛ 2 «Аналіз основних напрямків реалізації судової реформи Україні»

2.1. Передумови й причини реформування судової системи в Україні

Україна йде шляхом змін і реформ, спрямованих на підвищення ефективності функціонування всіх органів державної влади, в тому числі й судової, яка здійснює свою діяльність шляхом вирішення правових конфліктів між громадянами, органами влади та організаціями. Відповідно до Конституції України судоустрій покликаний захищати громадян, їх права та обов'язки як від протиправних дій держави, так і від втручання інших громадян чи організацій, оскільки саме судочинство є гарантом законності, справедливості та порядку. в суспільстві. . Тому довіра до органів юстиції є запорукою їх нормального та ефективного функціонування.

Звичайно, судова система не може функціонувати ізольовано від суспільства. Мобільність та «неупередженість» вітчизняних ЗМІ у гонитві за сенсаціями призвела до того, що ЗМІ практично щоденно зображують діяльність судів у негативному світлі, що можна побачити на фоні високого -профільні судові процеси, виступи та коментарі політиків щодо цих процесів, які висловлюють їхню суб'єктивну думку, неминуче вказують на негативну роботу суддів, їх непрофесіоналізм та справедливість у вирішенні справ та загострюють проблему того, що вся діяльність судової системи є пронизаний корупцією. і хабарництво. Такі гучні та красномовні заяви спікерів, які швидко транслюються різними вітчизняними ЗМІ, стають для пересічного громадянина, на тлі відсутності будь-яких коментарів керівництва судів, чи не єдиним джерелом інформації та ще однією причиною. за недовіру до судової влади [28].

При бажанні заповнити такі прогалини в роботі суду досить легко. Для цього необхідно висвітлювати інформацію про повсякденну роботу суду в засобах масової інформації та на телебаченні (гласливі засідання, зміни в судовому законодавстві, пропозиції щодо покращення роботи судів тощо). Не спотворюючи

реальність, створення телепередач, які зацікавлять громадян роботою суду та розкажуть про його роботу, відкриють суд пересічному українцю. Не варто забувати і про правову свідомість громадян. Незнання в будь-якій сфері лякає людей, тому необхідно щодня роз'яснювати права та обов'язки громадян – що має стати ще одним завданням суду. На нашу думку, найпростішим і найефективнішим способом було б, щоб кожен суд мав на своєму веб-сайті щотижневий онлайн-журнал, який би містив судову практику вже розглянутих судових справ та оновлену інформацію про життя та діяльність суду.

На нашу думку, держава повинна проводити цілеспрямовану інформаційну політику, спрямовану на об'єктивне та достовірне висвітлення роботи суддів і судів у засобах масової інформації, на телебаченні та в Інтернеті. Щодо поширеної думки, то близько (43%) схиляються до того, що призначення суддів має здійснюватися органом, створеним для цієї мети, який був би незалежним від законодавчої та виконавчої влади та включав би суддів та представників громадськості, щоб не було б політика, а громада та експерти. Ще 28% респондентів вважають, що посади суддів мають бути обраними. Крім того, лише 2% респондентів підтримують ідею призначення суддів довічно та 41% підтримують перепризначення суддів кожні 5 років.

Попри масу негативних факторів, недовіру суспільства до суду, за даними соціологічних досліджень, найбільш проблемним чинником українського судочинства, що впливає на падіння авторитету судової влади, є корупція. З метою усунення всіх можливих проявів корупції в державних органах, у тому числі судовій, Верховна Рада України прийняла ряд нормативно-правових актів: Закон України «Про відновлення довіри до судової влади України», Закон України «Про судову владу в Україні». Запобігання корупції» та Закону України «Про очищення влади». Ще раніше, у 2011 році, для боротьби з корупцією в державі було прийнято Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Проте суттєвих результатів у ліквідації корупції в державних органах закон не приніс. Тому у 2014 році було прийнято новий закон, який визначає правові та

організаційні основи системи запобігання та протидії корупції – Закон України «Про запобігання корупції».

Ще одним нормативно-правовим актом держава хоче повернути довіру громадян до судової влади. З цієї причини Законом України «Про відновлення довіри до судової влади України» [25] тимчасово введено посилені заходи щодо існуючого порядку розгляду питань про притягнення до дисциплінарної відповідальності та звільнення суддів загальної юрисдикції за порушення присяги. Саме з метою зміцнення авторитету судової влади України та довіри громадян до судової влади, відновлення законності та справедливості цей закон був терміново розроблений та ухвалений Верховною Радою України.

Іншим правовим механізмом очищення влади від корупції є Закон України «Про очищення влади» [24], який спрямований на очищення (люстрацію) влади з метою захисту демократичних цінностей, верховенства права та прав людини та утвердження в Україні. Судова влада готова до скоординованих дій з іншими гілками влади для побудови незалежної, ефективною та європейської судової системи в Україні. У 2015 році у публічному виступі на зборах суддів Верховного Суду України було зазначено про можливість побудови в Україні незалежної та ефективною судової системи [25]. Кожне процесуальне законодавство передбачає умови для розгляду справ залежно від їх підсудності, підсудності та категорії. Маючи справу з процесуальними нормами на практиці, ми розуміємо, що розслідування справи може тривати не лише місяці, а й роки.

Наприклад, у господарській, цивільній справі сторони використовують один із способів затягування судового провадження - відведення провадження. Сторони конфлікту використовують судовий розгляд не для врегулювання суперечки, що виникла між ними, а для блокування відповідної господарської діяльності спірної компанії через судові зволікання.

Пропонується на законодавчому рівні встановити більш чіткі строки розгляду справ у суді, визначити причини, за яких розгляд справи може бути

відкладено та визначити відповідальність суддів за порушення встановлених законом строків. При першому вступі на посаду суддя набуває суддівських повноважень після складення присяги. Суддя присягає Українському народу здійснювати правосуддя іменем України об'єктивно, неупереджено, незалежно, чесно та професійно, керуючись принципом верховенства права, підкорятися лише закону, виконувати повноваження та обов'язки. чесно і сумлінно. Суддям дотримуватись етики та правил поведінки суддів, не вчиняти дій, що зневажають звання судді та підривають авторитет судової влади. Стаття 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [26].

Тому дотримання вимог присяги має забезпечувати довіру громадян до судді під час здійснення ним правосуддя та формувати імідж чесного, справедливого, неупередженого та незалежного суду. Стаття 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає підстави притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів. Законодавство нібито встановлює відповідальність судді за протиправні дії під час здійснення правосуддя, але притягнути суддю до дисциплінарної чи кримінальної відповідальності практично неможливо. Яскравим вираженням цього є стаття 126 Конституції України, згідно з якою суддя не може бути без згоди Вищої ради правосуддя затриманий чи заарештований чи триматися під вартою до постановлення обвинувального вироку, крім тримання судді під вартою під час або негайно. після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Для пересічного громадянина судова влада виглядає як закрита система, в яку потрапляють люди відповідної касти, де можна дотримуватися всіх прецедентів незалежно від правових норм, і ніхто не несе покарання за правопорушення чи злочини. Відповідно, це призводить до недовіри громадян до законності та справедливості в діяльності державних органів, у тому числі судової, тому чесність та неупередженість суддів є великим питанням для громадян.

Досліджуючи причини та чинники, що призвели до втрати довіри суспільства до судової влади, ми з'ясували, що для зміни ставлення суспільства до судової влади та судді зокрема необхідні кардинальні системні зміни. Ті, хто наближає

судову систему до нагальних потреб громадян, зруйнують стіни таємниці та подарують кожному українцю впевненість у верховенстві права та правовому захисті. Дискусія щодо реформування судової системи в Україні триває вже тривалий час [28].

Українські суди мають захищати права і свободи громадян, відстоювати європейські цінності та проводити неупереджені суди з належною якістю, ефективністю та своєчасністю. Практика значної частини ЄС та європейських держав доводить, що адміністративні суди можуть стати доступним та ефективним інструментом захисту прав, свобод та інтересів людини від порушень з боку органів державної влади та місцевого самоврядування.

За результатами вивчення зарубіжної практики та опрацювання пропозицій європейських експертів рекомендовано:

- Участь у розвитку системи альтернативного вирішення спорів, про яку говорять роками, але так і не було імплементовано в національну правову систему;
- застосування процесуальної фільтрації справ, які розглядаються апеляційними та касаційними судами;
- Посилення процедур для створення єдиної юридичної практики;

Розпочата в 2016 роках судова реформа поки що не підвищила довіри громадян до судів. На жаль, незважаючи на значний прогрес на законодавчому рівні у зміцненні гарантій незалежності суду та імплементації європейських рекомендацій, процеси очищення та оновлення судової системи не дали очікуваних суспільством результатів. На нашу думку, це пов'язано з діяльністю Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ) та Вищої ради правосуддя (ВРЮ), які потурають корупційній поведінці суддів. Президент України Володимир Зеленський, як і його попередник, визнав пріоритетність судової реформи [30, с. тринадцять]. Але відсутність політичної волі завадила здійснити якісні зміни у сфері правосуддя.

16 жовтня 2019 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів судової влади» [27]. Відповідно до закону утворено нові органи, а саме: Конкурсну комісію з відбору нових членів Верховного Суду України, Комісію доброчесності та етики з оцінки доброчесності членів Верховного Суду України, Верховний Суд України. Суд України та судді Верховного Суду. Половину цих органів мають складати міжнародні експерти, виходячи з досвіду формування нового Вищого антикорупційного суду (ВАКС), який розпочав роботу у вересні 2019 року. Проте ВРП не затвердила склад комісії доброчесності та етики та відхилила запропоновані кандидатури, а конкурсну комісію не було сформовано через нівелювання ролі міжнародних експертів.

Цим законом планується удвічі скоротити склад нового Верховного Суду, сформованого у 2016-2019 роках. Рада Європи та Венеціанська комісія критикували це, вказуючи на необхідність спавочатку суттєво розвантажити суди та на незавершеність реформи нижчестоящих судів [30, С. 38]. У червні 2020 року президент України вніс законопроект про усунення неконституційних положень. Він повністю відмовився від впровадження механізму оцінки доброчесності депутатів ВРП. Серед досягнень у сфері судової реформи варто відзначити початок роботи ВАКС (з вересня 2019 року).

Також важливо, що суди охороняються службою судової охорони. Громадські організації підтримують ініціативу уряду щодо запровадження класичного суду присяжних, розвитку альтернативних методів вирішення спорів, зокрема медіації та арбітражу. Прогрес при виконанні судових рішень завдяки припиненню корупції, яка блокує виконавче провадження. Дедалі помітнішими стають зрушення у підготовці юристів, а саме: Оцінювання магістрів здійснюється за технологією зовнішнього незалежного оцінювання, від результатів якого також залежить фінансування підготовки спеціалістів. Впровадженню діє єдиний державний іспит на кваліфікацію для випускників магістратури, що дасть змогу оцінити їх придатність до юридичної професії за єдиними критеріями [30, С. 88].

Нова влада в Україні оголосила судову реформу одним із найважливіших і пріоритетних завдань у боротьбі з корупцією та забезпеченні економічного зростання країни. Основними проблемами, які потребують негайного вирішення, є низький рівень довіри до судової системи, головним чином через зв'язки з корупцією, нечесну поведінку багатьох суддів, залежність і вилучення; неефективна діяльність ВРП; провал ВРП та попереднім складом ВККС політики очищення та омолодження суддівського корпусу; Неузгодженість реорганізації судів місцевого та апеляційного рівня, заміщення вакантних посад не через конкурси, а шляхом переведення існуючих суддів до нових судів; низький доступ до правосуддя внаслідок неукомплектованості судів, великого навантаження на суддів та частих затримок судових розглядів [28, С. 40].

Тому вітчизняне судочинство потребує реформування та врегулювання. На нашу думку, необхідна не лише розробка нової стратегії подальших кроків у ході судової реформи, яка була б підтримана суспільством, бізнесом та міжнародними партнерами, а й ефективна її реалізація на практиці.

2.2. Особливості та проблеми реалізації судової реформи в Україні

Україна має стратегічне значення для європейських країн. Протягом півстоліття XX століття Україна підпадала під руйнівний вплив радянської диктатури. Минали покоління, а ідея незалежної України не виникала в масах, хоча національно-визвольна боротьба ніколи не припинялася.

Небезпека радянського тоталітарного впливу полягала не лише у захопленні ресурсів України, а й у захопленні свідомості, формуванні в масовій свідомості комплексу меншовартості, знищенні національних цінностей і культури та заміні їх квазіцінностями. Проголошена багатонаціональною радянська диктатура повністю визнавала лише російську націю, мову та керівництво, що стало відображенням ідеології гітлерівського режиму.

Адже після здобуття незалежності виявилось, що національна ідея в Україні ослабла, а диктат східного сусіда нікуди не зник. Європа перебувала на етапі об'єднання, інтереси європейських країн були зосереджені на внутрішній політиці та відновленні відносин після падіння соціалістичних режимів у країнах Східної Європи.

Тому мета полягає в тому, щоб з'ясувати, як євроінтеграційні процеси, що відновилися та особливо активізувалися після Революції Гідності, вплинули на судову реформу, особливо щодо підготовки, вдосконалення та моніторингу професійної правосвідомості суддів.

По-перше, слід зазначити, що судова реформа 2010 року, ініційована режимом Януковича, мала всі ознаки узурпації судової влади. Централізація державної влади в одних руках (очевидно, під жорстким контролем Кремля) не могла оминати і судову.

Результатом реформи 2010 року стало забезпечення максимального контролю судової влади з боку Януковича. У справі ЄСПЛ «Олександр Волков проти. Україна» врахував висновки Комісара Ради Європи з прав людини Томаса

Хаммарберга, який зазначив, що, на думку української громадськості, судді не захищені від зовнішнього тиску, зокрема політичного. Розглянувши справу, ЄСПЛ наголосив: «Суд вважає, що ця справа свідчить про серйозні системні проблеми у функціонуванні судової влади в Україні. Зокрема, виявлені у справі порушення свідчать про те, що система суддівської дисципліни в Україні не організована належним чином і не забезпечує достатнього відокремлення судової влади від інших органів влади.

Крім того, він не забезпечує достатніх гарантій проти зловживань і неналежного застосування дисциплінарних заходів, що завдає шкоди незалежності судової влади, в той час як остання є однією з найважливіших цінностей, які підтримують ефективність демократій» [32]. О.А.Уютіна та С.Н.Голуб слушно зазначають, що однією з головних причин руйнації судової системи стала невдало проведена судова реформа 2010 року, яка зменшила залежність органів суддівського самоврядування від політичної влади. Науковці наголошували, що політичні принципи формування Вищої ради правосуддя та нечітко сформульовані обґрунтування притягнення до дисциплінарної відповідальності призвели до того, що судді фактично втратили гарантії своєї незалежності; механізм добору суддів хтмарактеризувався зловживаннями з боку органів, відповідальних за цю процедуру [33, с.42].

Треба підкреслити, що не кожен суддя часів Януковича був корумпованим, що підтвердив люстраційний процес. У цьому контексті необхідно розглядати не питання факту, а проблему структури та динаміки змін правосвідомості. Фактичне придушення незалежності судової влади не означає, що за кожним суддею стоїть представник політичного режиму, який вказує, яке рішення приймати. Це означає, що деформація правосвідомості не карається, а навпаки заохочується. Так виникає новий, неписаний, неформальний закон, згідно з яким всі проблеми можновладців можна вирішити телефонним дзвінком.

Кінець режиму Януковича та остаточне утвердження в Україні єдиного зовнішньополітичного курсу на євроінтеграцію посилили в суспільстві попит на

справедливе та незалежне судочинство. Цю тему детально розглянув у своїй дисертації професор Р. Сопільник з точки зору забезпечення права на справедливий суд з урахуванням правових та соціальних змін після Революції Гідності та повернення України на євроінтеграційний курс. Водночас дослідження судової реформи уникають питання її впливу на правосвідомість суддів і зосереджуються на формальних аспектах [3]. Так само дослідження європейської інтеграції України, як правило, стосуються глобальних проблем, зберігаючи правосвідомість поза її межами [4]. Частково це пояснюється позицією науковців щодо того, що головною метою України в напрямку інтеграції до Європейського Союзу є приведення законодавства України у відповідність із законодавством Європейського Союзу, тобто поступове прийняття та впровадження нормативно-правових актів України, розроблених з урахуванням законодавства Європейського Союзу. Г. О. Бабенко зазначає, що державна політика України щодо адаптації законодавства формується як складова правової реформи в Україні та спрямована на встановлення єдиних підходів до нормотворення, обов'язкове врахування вимог законодавства Європейського Союзу при нормотворенні тощо. гарантія. [33, С. 353]. Також у рамках дослідження, тема якого видається досить широкою – «Європеїзація української судової системи як частина євроінтеграційної політики України», Р.А.Петров наголосив на таких аспектах, як гармонізація законодавства, міжнар.техн. програми допомоги та, зрештою, вплив Угоди про асоціацію питання професійної правосвідомості суддів досі залишається поза увагою [34].

Ми розглядаємо правову природу цих процесів для пояснення сліпих плям, пов'язаних із роллю правової свідомості в процесах євроінтеграції. Її суб'єктом є держава, а не особа; так само суб'єктом судової реформи є ця гілка держави в цілому або окремі суб'єкти права. Для досягнення певних цілей – європейської інтеграції України чи розробки правових норм, що регулюють судочинство та функціонування судової системи – інший підхід неможливий, економічно, соціально та політично неадекватний.

Проте простий приклад цивільної люстрації суддів після Революції Гідності демонструє необхідність розгляду громадської та професійної правосвідомості як особливого чинника. Цей фактор не може вплинути на хід євроінтеграції чи судової реформи, але впливає на їх хід, якість і зрештою результати.

Отже, дотримуючись логіки від загального до конкретного, ми спочатку розглянемо характеристики євроінтеграційних процесів, потім перебіг судової реформи та її основні етапи, пов'язані з євроінтеграцією, а отже, роль відповідних процесів для освіти, або зміна умов навчання, розвитку та контролю професійної свідомості суддів.

Розглядаючи європейські інтеграційні процеси, насамперед слід розрізнити міжнародний, правовий, соціальний та побутовий аспекти. Парадоксально, але основним рушієм активізації євроінтеграційних процесів став внутрішній аспект. Хоча кожна особа не має впливу на формування зовнішньої політики держави, кожен громадянин України є частиною євроінтеграційного руху через реалізацію принципу народовладдя. Українцям близькі європейські цінності – мир, свобода, демократія та верховенство права. Нові покоління, з ідеалами незалежної, суверенної які вирости в європейській і демократичній Україні, прагнуть бути в Європі. Проте, на відміну від попередніх поколінь, які реалізували це бажання емігруючи, молодь хоче бути в європейській родині, залишаючись у своїй країні. Такі прагнення до європейської інтеграції поширилися та сформували основу суспільної впевненості щодо цілей і цінностей прогресу на шляху вступу до Європейського Союзу. Водночас, оскільки вони не були підкріплені правоосвітньою комунікацією, вони виявилися дещо відірваними від правової реальності, в якій фактично відбувається справжня інтеграція.

Сприйняття домогосподарствами правової дійсності, яке відбувається через призму правосвідомості домогосподарств, є здебільшого спотвореним через нерозвиненість правової ідеології. Така ситуація не становить загрози правопорядку, оскільки пересічні громадяни, керуючись моральними орієнтирами та дотримуючись принципів гуманізму та доброго співіснування, за звичайних

умов не потребують глибоких знань незліченних нормативних норм правовідносин, суб'єктами яких ці громадяни. З іншого боку, зручність повсякденної правосвідомості не означаєможливості її застосування у вирішенні питань, пов'язаних із зовнішньополітичним вектором розвитку держави. Бо формування правової ідеології та правосвідомості особистості є одним із важливих завдань держави, яка стоїть на рейках сталого розвитку та дбає про майбутні покоління.

Тому, оскільки громадяни недостатньо обізнані про особливості євроінтеграції, вони можуть спостерігати за її результатами, відвідуючи країни-сусіди України. І це те, що вони бачать – високі заробітні плати, безпечне середовище життя, вільне спілкування та свободу вираження поглядів, легкість ведення бізнесу та підтримку вразливих верств населення, повагу до прав людини та справедливі суди.

Безперечно, кожен має свій досвід перебування в країнах Європейського співтовариства. Цей досвід не завжди позитивний, права не завжди захищені, безпека абсолютна, а зарплата достатня для гідного життя [8]. Проте в суспільній правосвідомості формується цілісна картина європейської інтеграції як неминучого переходу нашої держави в якісно новий стан. З іншого боку, у правовій та політичній сфері рухи державної влади та процеси в Україні видаються нединамічними. Це зрештою викликає розчарування в очікуванні європейської інтеграції, яка здається легкою, але з певних причин не може бути здійснена за короткий проміжок часу.

У зв'язку зі встановленням особливостей впливу зовнішньополітичного вектору на формування та розвиток професійної правосвідомості суддів слід зазначити, що місце судової влади та роль судової реформи в євроінтеграційній політиці потребують додаткового уточнення. Вирішуючи юридичні конфлікти та захищаючи права людини, судова влада відіграє провідну роль у забезпеченні сталого розвитку держав і підтримці демократії та верховенства права.

Ми надаємо особливого значення стійкості. Якщо ви подивитесь на критерії членства в Європейському Союзі, деякі з них насправді стосуються питань судової влади та роботи судової системи. У цьому контексті слід підкреслити, що Копенгагенські критерії загалом встановлюють вимогу щодо «стабільності» інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, права людини та повагу та захист меншин [34]. Розділи *acquis*, що є умовою членства, містять 35 пунктів, з яких лише два розділи, 23 і 24, стосуються судової влади та судової влади [35].

Двадцять четвертий розділ судового *acquis* в основному стосується встановлення зв'язку між правоохоронними органами та судовими органами країн ЄС. Натомість двадцять третій розділ стосується судової влади загалом та її здатності захищати права.

Найважливішою вимогою є повний вступ країни до ЄС як зони свободи, безпеки та справедливості. Центральним завданням у цьому контексті є досягнення незалежності та ефективності судової системи в цілому, а також набуття якостей неупередженості, чесності та якості судових рішень. У другій частині розділу узагальнено існуючі положення міжнародних стандартів у сфері правосуддя та показано шляхи досягнення окреслених цілей:

- наявність політичної волі щодо усунення будь-якого зовнішнього впливу на суди та суддів;
- Забезпечити достатнє фінансування судової системи;
- Створення ефективної системи підготовки суддів;
- Забезпечення наявності та дієвості правових гарантій належного процесуального права;
- ефективна боротьба з корупцією.

Виконання критеріїв є не лише умовою членства в ЄС, а й сприяє реалізації національних інтересів. Як слушно зауважили Машталер Г. та Лесків С., євроінтеграційні процеси та членство України в Європейському Союзі є головним інструментом реалізації національних інтересів, розбудови правової та демократичної держави, зміцнення існуючих та запровадження нових механізмів функціонування громадянського суспільства. суспільства в Україні за європейським зразком, що є запорукою подальшого зміцнення вітчизняних позицій на міжнародній арені.

Основним документом, який нині є орієнтиром для реалізації євроінтеграційних прагнень України, є Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з іншого (далі, Угода про асоціацію) [11]. Угода про асоціацію, яка повністю набула чинності у вересні 2017 року, стала віхою у відносинах між Україною та Європейським Союзом. Його обсяг становить близько 1200 сторінок, які містять, зокрема, деякі вимоги до реформ у сфері юстиції [35].

Аналізуючи Угоду про асоціацію, можна відзначити наступну особливість у розділі регулювання реформ у судовій системі. Вимоги щодо власного капіталу поділяються на групи. З одного боку, є вимоги системного характеру, які по суті відповідають Копенгагенським критеріям і є містять чітких вказівок щодо того, як можна досягти бажаного стану європейської інтеграції. З іншого боку, є конкретні вимоги, які зобов'язують державу привести окремі механізми правового захисту у відповідність до європейських стандартів.

Наявність такого розмежування свідчить про наявність певного чинника, який не враховується в процесі європейської інтеграції, що зрештою може призвести до сумніву щодо ролі професійної правосвідомості суддів у цьому процесі. Тож розглянемо ці групи ближче. Загальні вимоги справедливості викладені в Розділі 3 Угоди про асоціацію. Стаття 14 Угоди про асоціацію майже дослівно повторює двадцять третій розділ *acquis*. Зокрема, затверджено напрями співпраці щодо зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, забезпечення

її незалежності та неупередженості та боротьби з корупцією на основі принципу поваги до прав людини та основних свобод.

Конкретні кроки щодо покращення якості судової системи містяться, наприклад, у статті 8 (обов'язок ратифікувати та імплементувати Римський статут), статті 24 (співпраця судових органів у цивільних та кримінальних справах) та інших. Цікаво, що в окремих статтях є певне «дублювання» завдань, які мають виконуватися автоматично при встановленні виконання вимог критеріїв у результаті євроінтеграційних реформ. Для прикладу звернемо увагу на положення статті 151 Договору.

Викладені вимоги, безсумнівно, мають матеріально-правовий характер, тобто мають бути забезпечені шляхом прийняття відповідних змін до матеріально-правових норм, що регулюють відносини щодо захисту прав інтелектуальної власності.

Стаття 151 описує найважливіші норми для укладення міжнародних договорів. Зазначається, що ці стандарти є похідними від правил і принципів державних закупівель, які регулюються *acquis* ЄС. Питанням судового захисту присвячена остання частина статті 151, яка, зокрема, говорить: «Сторони забезпечують, щоб будь-яка особа, яка має або мала інтерес у конкретному договорі, зазнала або загрожує зазнати шкоди внаслідок передбачуваного порушення, має право на ефективний, неупереджений судовий захист проти будь-якого рішення замовника щодо укладення договору» [36]. Іншим прикладом є норми підрозділу 1 частини 3 «Захист прав інтелектуальної власності». Норми статей 233-243 стосуються, зокрема, доказвання у справах про захист прав інтелектуальної власності, заходів щодо збереження доказів, забезпечення судового дотримання права на інформацію, застосування попередніх та запобіжних заходів органами юстиції, заходів захисту, суду, наказів і правил також питання судових витрат.

До речі, щодо зазначених стандартів відзначимо позицію Г.О.Бобенко про те, що важливість дотримання європейських стандартів у сфері судочинства та статусу суддів, а також їх вплив на судову практику в демократичних країнах є важкою. переоцінити. Її повна реалізація в судовій системі є актуальною, оскільки забезпечує демократичний розвиток України та утвердження верховенства права. Наявність єдиного підходу до визначення змісту поняття, системи європейських норм та їх закріплення в міжнародних та європейських правових актах забезпечить єдність судової практики [35, С. 356]. Крім того, важливо підкреслити, що стандарти виконують ще одну функцію – гармонізацію, яка веде до ідеї глибших принципів і концепцій ролі європейської інтеграції як рушійної сили сучасної судової реформи.

Зрештою, ідея європейської інтеграції набуває чіткості на політико-правовій арені. Він відображає ідею сталого розвитку, яка полягає в розвитку суспільства, яке задовольняє потреби нинішніх поколінь і не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби [36]. Само собою зрозуміло, що Європейське співтовариство в першу чергу стурбоване майбутнім своїх громадян та їхніх нащадків і готове прийняти нового члена лише в тому випадку, якщо це не загрожує інтересам ЄС у довгостроковій перспективі. Тож ідея європейської інтеграції полягає не в досягненні певних економічних чи інституційних показників, а в зміні мислення – від егоїстичного до альтруїстичного, від нігілістичного до правого.

З іншого боку, індикатори та критерії, встановлені для набуття статусу члена ЄС, видаються допоміжним заходом, який доволить з упевненістю підтвердити завершення трансформації. У цьому контексті основним завданням судової реформи в контексті євроінтеграції не має бути визначення повної зміни судової системи, судових процедур, правил, уніорми чи методів зберігання документів. Завдання полягає в досягненні здатності суддів діяти так, як діють їхні європейські колеги – безсумнівно, формується страх, залежність, виключно правова орієнтація та переконання, що впливає з професійної правосвідомості, заснованої на

європейських цінностях. Таке твердження можна аргументувати крізь призму зауваження Ю. Гонцяжа про те, що «acquis (право) ЄС є живим, динамічним «організмом», який постійно розвивається. Це означає, що країни-кандидати можуть зіткнутися з новими викликами, оскільки нові європейські законодавчі акти створять нові регуляторні сфери та механізми» [34, с.9]. Єдиною дієвою відповіддю правовому розвитку є розвиток суспільної та професійної правосвідомості, що вимагає підвищення якості права та юридичної практики.

Слід також підкреслити, що виконання вимог ЄС підкріплюється досвідом зокрема східноєвропейських країн, які успішно пройшли шлях від пострадянської розрухи до європейського майбутнього. Як слушно зазначають Г. Машталер та С. Лесків, багаторічний досвід Європейського Союзу має велике значення для України, особливо в сучасних умовах, коли існує нагальна потреба стабілізації розвитку держави в цілому [35, с. 166].

Цитуємо експертів щодо динаміки євроінтеграційних процесів в Україні: «Домінування «декларативності» та відсутність «реалізаційної» культури в органах державної влади, слабка інституційна, функціональна та фінансова консолідація пріоритету євроінтеграційної політики в державі. повсякденної діяльності уряду, нерозвиненість механізмів міжвідомчої координації та моніторингу виконання прийнятих рішень і зобов'язань, низький рівень професійної освіти, знань і навичок (у тому числі незадовільне володіння основними іноземними мовами) посадовців, навіть на вищому рівні. рівень євроінтеграції негативно впливають на виконання Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) та Плану дій Україна – ЄС (ПА)» [1]. Це цитата з експертного дослідження, проведеного фахівцями Інституту євроатлантичного співробітництва у 2007 році. Відтоді багато чого змінилося, Україна пережила світову фінансову кризу, режим Януковича, АТО та пандемію коронавірусу.

Однак, здається, через інерцію суспільної свідомості ідея європейської інтеграції все ще є настільки ж бажаною, але здається далекою та неможливою. Це неправда, адже пройдений шлях вплинув на свідомість людей, змінив сприйняття

політико-правових подій та оцінку євроінтеграційних процесів. Адже не органи державної влади, не підприємці чи судді інтегруються в європейську спільноту. Інтегровано все суспільство в цілому.

У червні 2021 року Указом Президента України № 231/2021 затверджено стратегію розвитку судоустрою та конституційного правосуддя на 2021-2023 роки. Преамбула встановлює чіткі напрямки європейської інтеграції – очікувані результати мають включати, зокрема, продовження імплементації міжнародних стандартів і найкращих практик Ради Європи та Європейського Союзу. Серед завдань виділяється забезпечення координації та збалансованості процесу вдосконалення з урахуванням подальшої гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу. У прикладному аспекті слід звернути увагу на такий напрямок, як визначення та деталізація Регламенту звернення Верховного Суду до ЄСПЛ із запитом надати висновки щодо принципових питань, пов'язаних із тлумаченням або застосуванням прав і свобод, визначених цим Законом. Конвенції або його журнали. У зв'язку з розвитком судового врядування напрямок визначення вимог до змісту та обсягу оприлюднення інформації, отриманої чи створеної під час проведення тендерних процедур, кваліфікаційного оцінювання чи дисциплінарних заходів, з урахуванням європейських стандартів та передового міжнародного досвіду Процедури в якому виділяється Публікація рішень кваліфікаційних та дисциплінарних органів. Також, з урахуванням встановлених вимог, пропонується запровадити стандарти щодо змісту та обсягу оприлюднення інформації, отриманої або створеної під час проведення процедур кваліфікаційного оцінювання [57].

У 2022 році Україну сколихнула війна, спровокована підступним нападом Російської Федерації. Ця війна стала перевіркою слушності євроінтеграційних прагнень України, визнаних Європейським співтовариством. Україна отримала статус кандидата в ЄС, що передбачає ухвалення значних законодавчих змін. Як зазначав А. Сибіга, «статус кандидата на членство в Європейському Союзі змінює весь порядок денний української внутрішньої та зовнішньої політики – усе

визначається євроінтеграцією України» [57]. З іншого боку, не слід забувати, що виконання інституційних критеріїв є суттєвим аспектом підготовки країни-кандидата до вступу в ЄС, оскільки вимагає не лише інкорпорації *acquis communautaire* у національне законодавство, а й забезпечення його ефективної імплементації через відповідні адміністративні та судові структури.

Отже, на даному етапі ми приходимо до наступних висновків. По-перше, євроінтеграційні процеси, які розгорнулися після Революції Гідності, мали не лише декларативний, а й виконавчий характер. Що стосується судової системи, то це знайшло відображення у здійсненні однієї з найбільших судових реформ за роки незалежності України. Проте політичні ризики для незалежності судової влади залишилися, а спроби просунути зміни у сферах навчання, розвитку та моніторингу професійної правосвідомості суддів мали помірний вплив.

По-друге, судова реформа євроінтеграції 2016 року була певною мірою «прогулянкою в темряві» з наступних причин. *Acquis* Європейського Союзу визнає суверенітет держав у встановленні правил, за якими працюють судові органи. Але в той же час якість законодавства має бути такою, щоб воно повністю відповідало Копенгагенським критеріям і розділам 23 і 24 *acquis*.

Загалом судова реформа мала призвести до того, щоб порядок і правопорядок судочинства, статус суддів і якість процесуального законодавства відповідали абстрактним вимогам. Для України (як, зрештою для інших країн-кандидатів) не встановлено жодних конкретних вимірюваних індикаторів, досягнення яких означало б виконання критеріїв європейської інтеграції щодо судової системи. Встановлення таких критеріїв суперечило б ідеї збереження національного суверенітету. Проте їх відсутність суттєво ускладнює шлях до євроінтеграції.

По-третє, як видно з перших двох висновків, нормативно-правове забезпечення процесів формування, розвитку та моніторингу правової свідомості суддів на етапі судової реформи у 2016 році не змогло здійснитися зовсім відповідно до очікувань європейської спільноти. Положення європейських норм

щодо статусу суддів є досить нечіткими та абстрактними, що забезпечує зв'язок національного суверенітету з наближенням до європейських цінностей у процесі євроінтеграції. З іншого боку, м'якість вимог, що декларуються європейськими стандартами, не враховує історичного фону та проблем окремої країни. У випадку України підґрунтям реформ стало руйнування старої політично залежної системи правління в судочинстві, зміна ціннісних орієнтацій як у суспільстві, так і в судочинстві загалом і, зрештою, втрата політичної підтримки з боку іноземці у вигляді східного сусіда, який корупцію, несправедливість і телефонне законодавство, за умови, що режим лояльний до зовнішнього уряду.

Адже ідея приведення національного законодавства у сфері судоустрою та статусу суддів у повну відповідність до певних «критеріїв» з 2019-2020 років не втратила своєї актуальності. Натомість 2020 рік виявив неготовність судової влади протистояти викликам глобальної пандемії, а російська агресія, що розпочалася у лютому 2022 року, усвідомила необхідність забезпечення міцної, стабільної теоретико-правової та нормативної бази для роботи суддів, надавши пріоритет умови воєнного часу.

Таким чином, вплив остаточного прийняття зовнішньополітичного вектору євроінтеграції на розвиток держави на зміну ідеї реформування правового регулювання функціонування судової влади є очевидним і сильним. Водночас відкритим і дискусійним залишається питання впливу реформ на професійну правосвідомість суддів, що ми пов'язуємо з обґрунтованою вище проблемою відсутності вимірюваних критеріїв верховенства права для євроінтеграційного права та позиція суддів.

2.3. Результати судової реформи в Україні

Сьогодні суди в Україні посідають найнижчий рівень суспільної довіри в суспільстві. В 2021 році удам повністю довіряли лише не більше 2% населення, а загальний рівень довіри не досяг позначки навіть у 10%.

Після Революції Гідності судова реформа неякісно почала свій етап реформування. Тільки 2% вважали її більш менш вдалою.

Знову ж таки, Верховний Суд так і не став справді новим. Майже 80% її складу – старі судді, щонайменше 29 суддів, за висновками Громадської ради, не відповідають критеріям доброчесності. Головами Верховного Суду були переважно колишні керівники ліквідованих вищих судів. Незважаючи на численні заклики громадськості щодо вдосконалення процедур добору та оцінювання суддів, вони залишилися практично незмінними.

Певного прогресу вдалося досягти здебільшого завдяки безпосередній участі громадськості в очищенні суддівського корпусу через Громадську раду прозорості. Завдяки її діяльності вперше було визначено критерії чесноти та професійної етики та оцінено сотні суддів та кандидатів на посади суддів. Підвищені вимоги щодо декларування майнових та пов'язаних з ними зв'язків, а також необхідність проходження перевірок та переатестацій спонукали значну кількість суддів (понад 2 тис.) за власним бажанням залишити свої посади. Водночас процедури призначення та переатестації суддів не стали об'єктивними та прозорими, що заважало ефективному оновленню суддівського корпусу. Вища кваліфікаційна комісія суддів, яка на 2/3 складається з представників суддівського корпусу, легко подолала «вето» громадської ради щодо суддів та кандидатів на посаду судді через відсутність у неї реальних повноважень.

На практиці не запроваджено повноцінний суд присяжних, не проведено реформу адвокатури. Потенціал альтернативних (позасудових) способів вирішення спорів не реалізований. Правосуддя не є дружнім до незахищених верств населення – дітей та людей з інвалідністю.

Загалом слід констатувати, що, незважаючи на певні зрушення, судова реформа в Україні провалилася.

Наслідком цього стало збереження політичного контролю над судами та збереження проблем у судовій системі.

У судовій системі продовжує панувати корупція, що зручно не лише суддям, а й тим, хто за допомогою корупції має можливість «вирішуват» свої питання в судах, зокрема недобросовісним політикам, олігархам. Круговий зв'язок та стійкість корупційних зв'язків у системі правосуддя не подолані та не дозволяють ефективно протидіяти корупційним явищам.

Неспроможність судів забезпечити справедливість перешкоджатиме захисту прав людини, негативно вплине на довіру до держави та поставить під загрозу прогрес інших реформ. Відсутність належного функціонування системи правосуддя відлякує інвесторів та гальмує економічний розвиток України.

Відповідно, необхідно значною мірою переглянути процеси, з яких складається судова реформа в Україні, насамперед, змінити підходи до формування органів судового управління, відповідальних за її проведення, віддавши вирішальну роль незалежним громадським експертам. Також необхідно зосередитися на підвищенні стандартів юридичної підготовки та децентралізації вирішення спорів.

Ціль №1: Для ефективного очищення та оновлення суддівського корпусу суттєво змінено принципи формування та діяльності органів суддівського управління:

1. Змінити підходи до формування органів добору суддів та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності (сьогодні такими органами є Вища кваліфікаційна комісія суддів та Вища рада юстиції). Домогтися включення до цих органів не менше половини представників громадського сектору (правозахисники, журналісти, представники профільних громадських організацій).

2. Посилити вплив громадськості на проведення конкурсу та оцінювання суддів через Громадську раду доброчесності до включення представників громадськості до складу кваліфікаційно-дисциплінарних органів.

3. Удосконалити процедури кваліфікаційного оцінювання з метою забезпечення прозорості його результатів.

4. Запровадити механізм перегляду результатів поточного кваліфікаційного оцінювання суддів.

5. Удосконалити процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності для забезпечення необхідного балансу між правами скажників і суддів.

Ціль № 2 Створено антикорупційний суд для розгляду справ про корупцію високопосадовців:

1. Створити Вищий антикорупційний суд у повній відповідності до рекомендацій Венеціанської комісії, провівши прозорий і чесний конкурс, і якомога швидше розпочати його діяльність.

2. Внести зміни до закону щодо створення окремої Антикорупційної палати у складі Верховного Суду, сформувавши її за процедурою добору антикорупційних суддів.

Ціль №3 Забезпечення повноцінної участі в судовому процесі:

1. Запровадити суд присяжних, де присяжні виносять вердикт про (не)винуватість особи, а суддя на основі цього вердикту виносить вирок. Розширити сферу застосування суду присяжних.

2. Створити механізм перегляду вироків щодо осіб, свавільно засуджених за чужі злочини до тривалого позбавлення волі, з равом суду присяжних.

Ціль №4 Забезпечення справедливості:

1. Створити належну законодавчу базу для функціонування ефективної системи правосуддя щодо дітей. Забезпечити належний захист та поводження з неповнолітніми, які мають контакт із законом.

2. Спрямувати зусилля на раннє відсторонення неповнолітніх від кримінального процесу та профілактичну роботу з підліткової злочинності замість каральної.

3. Запровадити широке застосування альтернативних видів покарань для неповнолітніх, які вступили в конфлікт із законом, замість позбавлення волі.

4. Забезпечити доступ до правосуддя для людей з інвалідністю, повнолітніх недієздатних осіб та осіб з обмеженою дієздатністю відповідно до Стратегії Ради Європи щодо осіб з інвалідністю (2017-2023).

5. Визначити порядок надання особам з інвалідністю інформації про судові процеси, зміст і хід судових справ у доступній формі, а також персональної допомоги для їх участі в судових засіданнях.

Ціль № 5 Створення ефективних механізмів захисту прав фізичних та юридичних осіб.

1. Запровадити можливість вирішення господарських спорів зі значним майновим інтересом змішаним складом суду, до складу якого, крім державного судді, входитимуть авторитетні юристи, делеговані господарськими організаціями (присяжні для розгляду господарських справ).

2. Змінити вимоги до компетенції, освіти та діяльності третейських судів з метою забезпечення їх повної компетентності, незалежності та ефективності, щоб розвантажити суди та надати бізнесу ефективні альтернативні методи вирішення спорів.

3. Законодавчо запровадити європейські стандарти освітнього права, що сприятиме підготовці висококваліфікованих юристів. Запровадити зовнішнє незалежне оцінювання як обов'язкову умову доступу до адвокатури.

4. Законодавчо визначити права професії (адвокат, суддя, прокурор, нотаріус) та умови доступу до них, відмежувати їх від інших професій, до яких можуть залучатися адвокати.

5. Привести законодавство, що регулює професійну адвокатську діяльність (суддів, адвокатів, прокурорів, нотаріусів), у відповідність до кращих європейських практик, сприяти підвищенню ефективності адвокатського самоврядування.

6. Розширити повноваження та гарантії прав адвокатів з метою забезпечення повного захисту осіб у судах та органах досудового розслідування, забезпечення прозорого та незалежного адвокатського саморядування.

Рахунки:

Діючі норми, за допомогою яких, розпочався початковий етап реформування:

- Проект Закону про адвокатуру та адвокатську діяльність;
- Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення окремих положень законодавства про судоустрій і статус суддів;
- Законопроект «Про судоустрій і статус суддів»;
- Законопроект «Про виконавче провадження»;
- Законопроект «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів»;
- Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя);
- Проект Закону про внесення змін до Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» щодо обрання суддів на адміністративні посади.

- Законопроект про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу (щодо забезпечення окремим категоріям засуджених осіб права на справедливий вирок)

Законопроекти, що загрожують реформам, так як суперечить Європейському формату:

- Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо матеріального забезпечення працівників судової системи)

- Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо повноважень комітету Верховної Ради України при призначенні судді безстроково.

- Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та деяких організаційних питань).

Так як, ці закони суперечать європейським стандартам, а саме залежність судової гілки влади від виконавчої.

ВИСНОВОК ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

На етапі реформування судової системи у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України суди працюють у надзвичайно складних умовах. До початку війни був дефіцит кадрів, а зараз одні судді взагалі не працюють у тих регіонах, де ведуться активні бойові дії, і чекають на евакуацію, інші мобілізовані. У зв'язку з цим Верховний Суд змінив територіальну підсудність судових справ, таким чином судочинство здійснюється тими судами, які на даний момент здатні розглядати справи.

Важливим конституційним принципом є принцип справедливості, який є одним із основних у судочинстві. Його реалізація судами під час війни актуальна як ніколи. Усі громадяни нашої держави наразі є особливо вразливими, тому, на нашу думку, суди мають бути лояльними та максимально реалізувати принцип справедливості. Так, Рада суддів України розробила рекомендації щодо роботи суддів під час війни, в яких зазначається, що судам України необхідно «ретельно підходити до питань повернення різноманітних процесуальних документів, залишаючи їх без руху, встановлюючи різні терміни, по можливості продовжувати їх принаймні до закінчення воєнного стану».

Саме справедливий суд підвищує довіру українського населення до судової гілки влади під час війни. Суди мають утверджувати принципи справедливості, прозорості та верховенства права в державі, забезпечувати захист прав людини, здійснювати дієвий судовий контроль за виконанням своїх рішень та реалізацією принципу справедливості на практиці. Державні органи зобов'язані не допускати повторних порушень прав людини в майбутньому.

Можна навести приклад, як колишній голова Верховного суду Ізраїлю Аарон Барак зазначає, що суддя має бути неупередженим і однаково ставитися до сторін. Він може бути зацікавленим у слуханні справи. Саме неупередженість важлива для судового процесу, тому образ Феміди зображений із зав'язаними очима. Неупередженість пов'язана з об'єктивністю. Аарон Барак вважає, що суддя має

шукати загально визнані цінності суспільства, навіть якщо вони не є його цінностями. Він або вона повинні виражати те, що вважається моральним і справедливим у суспільстві, в якому він або вона працює, навіть якщо це не є моральним і справедливим відповідно до його або її суб'єктивних поглядів».

Війна в Україні змінила життя кожного та завдає великої шкоди як державі, так і мирному населенню. Під час війни на суддів випадають найскладніші випробування, адже їм доводиться максимально захищати демократію та права людини, що набагато важче, ніж у мирний час. Між війною і миром дуже тонка межа. Те, що для одного світ, для іншого війна.

Аарон Барак зазначає, що Ізраїль завжди в небезпеці. Тому, як суддя Верховного суду Ізраїлю, він повинен серйозно ставитися до прав людини в такій ситуації. Підхід має бути однаковий, тобто не залежати від того, мир чи війна в державі.

Аарон Барак слушно зазначає, що «...судові помилки під час війни та тероризму гірші, ніж законодавчі та виконавчі помилки у війні та тероризму. Причина полягає в тому, що помилки судової влади залишаються в демократії, коли загроза тероризму мине, і вони стануть магнітом для розробки нових проблемних законів.

Тому, на нашу думку, судді повинні реалізовувати принцип справедливості на практиці і таким чином захищати демократію під час війни. Кожен на війні повинен робити те, що може, головне, щоб це було в рамках закону. Якщо Російська Федерація зневажає і не поважає закон, а її армія вчиняє злочини проти України та її мирного населення, то Україна діє в рамках закону і є демократичною державою.

Саме це відрізняє її від держави терористів і окупантів. Вважаємо, що саме суди мають ефективно захищати права людини та відновлювати справедливість у державі, адже у цій страшній, несправедливій війні мають перемогти демократія,

свобода та закон. Єдиним інтересом суддів має бути відновлення прав людини та утвердження принципу справедливості в діяльності судової гілки влади.

Розділ 3. «Перспективи модернізації судової системи в сучасній Україні в умовах реформування»

3.1. Можливі напрями модернізації судової системи в Україні

Впровадження ІКТ (ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ) у судову систему стикається з низкою труднощів, головною з яких є необхідність запобігання завданню ними шкоди її основним цінностям, а саме доступу до правосуддя, незалежності та неупередженості суддів, справедливий суд у розумний строк. У зв'язку з цим Консультативна рада європейських суддів особливо вказує на те, що надмірна залежність від технологій може становити небезпеку для правосуддя. Технології мають бути придатними для судових процедур і всіх аспектів роботи суддів. Крім того, судді не повинні підкорятися виключно з міркувань ефективності вимогам технології та тих, хто її контролює [46]. Справедливість цього застереження чітко проявляється на сучасному етапі розвитку суспільства, який у політичному дискурсі називають «епохою постправди», коли інформація та інформаційні потоки свідомо фальсифікуються та замінюються штучними нарративами з метою формування необхідна громадська думка з окремих важливих питань. ІТ-компанії є активними учасниками цих процесів, використовуючи свій колосальний вплив на життя людини на всіх рівнях, у тому числі побутовому, з метою маніпулювання її свідомістю та затвердження необхідних повісток.

М. Фабрі констатує, що за останні двадцять років судові системи країн світу інвестували значні кошти в розвиток інфраструктури та додатків ІКТ. З подальшим розвитком інформаційних технологій, а також в умовах кризи класичних моделей управління, викликані пандемією COVID-19, цей процес набув ще більшої інтенсивності. Так, в одному з виступів президент Франції Е. Макрон оголосив, що одним із пріоритетів діяльності його уряду є розвиток потенціалу використання штучного інтелекту та перетворення Франції на світового лідера у цій сфері. Для досягнення цієї мети було запропоновано виділити 1,5 мільярда євро на технології фінансування штучного інтелекту до 2022 року, щоб «запобігти витоків мізків і

наздогнати американських і китайських технологічних гігантів, які сьогодні домінують на світовому ринку» [36]. У найзагальнішому вигляді інвестиції в цю сферу охоплюють чотири основні види:

1) Технології, що використовуються безпосередньо в судовому процесі – ресурси, призначені для підтримки та автоматизації діяльності суддів, які, на відміну від більш загальних ІКТ, мають яскраво виражений індивідуалістичний характер, зумовлений, у тому числі, особливостями процесуальної діяльності та необхідністю забезпечити незалежність суддів [37]. Ці технології включають системи управління справами, які забезпечують рух провадження від моменту подання скарги до його електронного документообігу, управління цифровими доказами, системи та інструменти судової звітності, у тому числі аудіовізуальні (цифрові стенограми, інструменти для роботи з транскрипцією, озвучуванням і голосом). розпізнавання, аудіо- та відеозапис судових засідань). При цьому особливо наголошується, що вищезазначені засоби цифрової трансформації є додатковим засобом доступу до правосуддя та в жодному разі не повинні замінювати традиційний судовий процес;

2) Оцифрування обробки справ – інструменти, спрямовані на отримання та споживання інформації від зовнішніх суб'єктів. У цьому напрямку, насамперед, йдеться про повну або часткову відмову від оформлених паперових документів та запровадження систем електронного діловодства, таких як e-filing (заяви про подання матеріалів до суду сторонами та учасниками в електронному вигляді, у тому числі через Інтернет) та e-discovery (інструменти для зберігання, пошуку, захисту та використання даних у судочинстві) [45].

Останніми роками з'явилася концепція так званого телематичного (електронного) процесу, який завдяки поєднанню ІКТ та процесуальної діяльності забезпечує автоматизацію інформаційних потоків та документообігу між зовнішніми суб'єктами та судовими установами.

Так, у 2013 році відповідний проект стартував в Італії, де Законом № 228 від 24 грудня встановлено обов'язкове подання та реєстрація позовів сторонами цивільного процесу в електронній формі. Спочатку він виступав пілотом у судах 7 італійських міст – Барі, Бергамо, Болоньї, Катанії, Генуї, Ламеції Терме та Падуї. Його реалізація проходила в три етапи:

1) на початковому етапі дозволено складати та підписувати документи, у тому числі в паперовій формі, з подальшою передачею до суду. Зв'язок із судом здійснювався через сертифіковану електронну пошту;

2) запровадження спеціалізованого програмного забезпечення, яке дозволяє формувати порядок денний, керувати судовими засіданнями в судах та здійснювати процесуальні дії в електронній формі;

3) встановлення та запуск систем телематичних процесів у всіх італійських судах [5]. Крім того, пандемія COVID-19 призвела до необхідності перегляду правової та процесуальної бази цього поняття та розширення його використання у сферах адміністративного та кримінального судочинства;

3) Телекомунікації між судом та сторонами, іншими учасниками процесу, а також зовнішні комунікації – поряд із двома перерахованими вище, ця сфера є однією з найважливіших з точки зору забезпечення, в тому числі інформаційної, діяльності судової системи, оскільки умовою ефективної підготовки та розгляду справи є своєчасна та достовірна інформація, отримана від правоохоронних органів, судово-медичних та інших експертних установ, сторін та інших учасників процесу. Внутрішні судові комунікації здійснюються за допомогою різноманітних інструментів, серед яких: а) пристрої мобільного зв'язку (смартфони, планшети та інші пристрої) – відповідні програми дозволяють спростити доступ до публічно поданих документів, інформації про присяжних, сплату зборів та штрафів.

Наприклад, окружний суд округу Кук у штаті Іллінойс, США, розробив мобільний додаток для iPhone, iPad, iPod Touch та Android, який надає користувачам функції пошуку в електронному списку судових справ, пошуку звітів про

порушення ПДР, перегляду перелік судових засідань, актуальна інформація про судовий збір, місцезнаходження суду на карті, а також безпосереднє звернення до судового підрозділу; б) дистанційні комунікаційні технології (фіксований локаційний зв'язок) - відеоконференцзв'язок, системи дистанційного перекладу з іноземних мов; в) засоби подання інформації та інформаційні панелі - використовуються для ефективного представлення справ у суді, у тому числі за допомогою аудіо-, відеоматеріалів та інших засобів візуалізації та контролю судової діяльності. До них відносяться програмне забезпечення для розробки цифрових презентацій і технічне обладнання (проектори, цифрові дошки, сенсорні екрани, світлове перо, відеомаркери) [47]; г) засоби особистого спілкування. Що стосується зовнішніх комунікацій, то найпоширенішим та універсальним засобом спілкування суду із зовнішньою аудиторією є веб-сайт, функціонал та архітектура якого дозволяє включати як загальну інформацію (мета, графік роботи, перелік справ, що знаходяться на розгляді, статистика), так і спеціалізована правова інформація (порядок судового провадження в різних категоріях справ, зразки документів, судові прецеденти, реєстри та бази даних конкретних судових рішень). Способи організації та керування веб-сайтами в різних країнах досить різноманітні: наприклад, в Австрії існує централізована система надання електронної інформації, у якій заборонено створення веб-сайтів для кожного конкретного суду, а вся інформація про судові установи та судової системи в цілому доступна виключно через офіційний сайт Міністерства юстиції. Натомість деякі європейські країни дозволяють існування власних веб-сайтів окремих судів відповідно до рекомендацій Міністерства юстиції (Бельгія, Франція) або без особливих вимог до таких (Фінляндія, Італія) [49].

Також практикується організація інформаційних кіосків (Великобританія), надання інформації в соціальних мережах;

1) Аналіз даних – додатки та інструменти для аналізу концентрованої судової інформації, які сприяють ухваленню судових рішень, пошуку правової інформації, побудові документів, а також їх виконанню. Найпоширенішим у цьому є

використання програмного забезпечення оцінки ризику та прогнозування рецидивної злочинності, яке ґрунтується на узагальненні злочинної поведінки конкретної особи та різноманітних пов'язаних з нею факторів, які сприяють прогнозу майбутньої злочинної поведінки. Так, зокрема, у звіті US Marshall Project повідомляється, що станом на 2021 рік у судах використовувалося понад 60 подібних систем [48]. Ця категорія також включає програми та інструменти для пошуку правової інформації, такі як інтранет, бази даних і спеціалізовані веб-сайти.

Крім того, останнім часом у ряді країн світу спостерігаються спроби впровадження в судові системи таких інформаційних технологій, як блокчейн, машинне навчання, штучний інтелект, а також концепції «передбачуваного правосуддя». Так, наприклад, у 2019 році так зване програмне прогнозне правосуддя було оскаржено в Апеляційних судах Ренна та Дуе (Франція) у низці справ, які розглядалися судами другої інстанції [52]. Водночас використання подібних інструментів та додатків, які суттєво відрізняються від перерахованих вище підвищеною складністю та непередбачуваністю, пов'язане з низкою труднощів та необхідністю розробки адекватної законодавчої бази, яка передбачала б процедуру, особливості, обмеження їх використання, проведення аудиту машинних алгоритмів та їх вплив на фундаментальні права людини, створення механізмів контролю, заходи відповідальності у разі порушення галузевого законодавства, а також регулювання етичних питань.

Використання ІКТ у діяльності судової влади, зокрема її комунікаційної складової, помітно відрізняється в різних регіонах світу. Особливий інтерес у цьому сенсі представляє досвід Китаю, який сьогодні є найбільш динамічно розвивається країною та світовим лідером у сфері розвитку та використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Так, лідер КНР Сі Цзіньпін на першому засіданні Центральної керівної групи з питань кібербезпеки та інформатизації, створеної у 2014 році, окремо зазначив, що «без інформатизації немає модернізації» [50, ст. 346]. Водночас, характерною рисою китайської стратегії цифрової трансформації суспільства є її активне

просування та лобіювання з боку держави, яке зосереджується не лише на її економічних аспектах, а саме на створенні індустріальної ІКТ-інфраструктури та стимулюванні її розвитку для фінансових здобутку, а й на політичні зусилля щодо розширення їх використання в різних сферах державного життя, зокрема в судочинстві.

Важливим завданням для китайських судів є залучення до світової практики через цифрову трансформацію судової діяльності та процесу. Так, головний суддя та голова Верховного народного суду КНР Чжоу Цян підкреслив, що судова реформа та інформаційне будівництво, яке сприяє модернізації судової системи та її можливостей, є «двома колесами автомобіля і пара пташиних крил» [55, ст. 346]. На сучасному етапі ІКТ є важливою складовою просування та реалізації судової реформи, яка дозволила зробити судову систему Китаю найбільш технологічно розвиненою та модернізованою. Ключовим компонентом судової реформи в цій країні стала концепція «розумних судів», які характеризуються значним рівнем високоінтелектуального функціонування та управління за рахунок використання широкого спектру технологій, таких як Інтернет, хмарні обчислення, великі дані, штучний інтелект та інші.

Перші спроби щодо активного використання інформаційних технологій у судовому процесі в Китаї можна спостерігати ще у 80-х роках минулого століття. Зокрема, у 1983 р. у статті «Комп'ютеризація юридичної діяльності», одним із авторів якої був тодішній прем'єр-міністр країни Лі Кецянь, обґрунтовується необхідність впровадження комп'ютерів у китайських судах [7, ст.564]. Подальший розвиток і вдосконалення цифрових технологій, збільшення їх функціональних можливостей і розширення спектру інформації, що обробляється, і виконуваних завдань призвели до уточнення цієї тенденції і поглиблення процесу впровадження ІКТ, в якому Цзі Ю і Цзюнь Цзя умовно виділяють чотири основні етапи. :а

1) Електронний період (1986–2003 рр.) – використання в судах комп'ютерної техніки, насамперед як текстових редакторів, для узагальнення картотек, а також

встановлення елементарного програмного забезпечення для ведення судової статистики. У серпні 1995 року в Народному суді Нанкіна було запущено пілотний інтранет-проект, до якого пізніше приєдналися судові установи Шанхаю та Пекіна [стаття 54 564]. Основним принципом роботи на цьому етапі було правило «єдиний код, єдина структура даних і єдиний додаток»; 2) Мережевий період (1996–2016 рр.) – на цьому етапі центральна влада приділяла особливу увагу розвитку системи «електронного уряду», однією зі складових якої було «електронне судочинство», та розширенню інформаційна інфраструктура. Основною особливістю китайського варіанту судової реформи є активна співпраця державного та приватного секторів, що, на думку Дж. Чена, є дуже малоймовірним у ліберальному ринковому суспільстві, оскільки воно не базується виключно на договірній основі, а не гарантує абсолютного успіху через невизначеність кінцевого продукту. Натомість значну роль у цьому процесі відіграє держава, яка заохочує позадоговірне партнерство між судами, дослідницькими центрами та приватними ІТ-компаніями [55, ст. 567]. Основною функцією створених на цьому етапі сервісів була одностороння передача інформації з метою підвищення прозорості судового процесу та забезпечення простого та швидкого доступу до неї широких верств населення [53, ст. 61]. У листопаді 2016 року завершено впровадження дистанційної судової мережі для всіх судів республіки, яка широко використовується в спеціальних лініях зв'язку та корпоративній електронній пошті, проведенні відеоконференцій, прямих трансляцій судових засідань. Крім того, в системі окремих місцевих судів створюються локальні мережі та бази даних;

3) Цифровий період (з 2012 р.; очікуване завершення – 2022 р.) – створення загальнодоступної інформаційної мережі, яка перетворює інформацію про судовий процес у загальнодоступну платформу, в рамках якої забезпечується масштабна комунікація та взаємодія між сторонами шляхом надання публічних з доступом до онлайн-сервісів. Одним із найбільших досягнень цього періоду стала розробка єдиної платформи для управління даними та судовими послугами «12368 Litigation Services Platform», яка надає широкий спектр послуг, які дозволяють сторонам

процесу, в тому числі потенційним, зв'язуватися з юристами та суддями. , отримувати консультації та подавати скарги [48, ст. 561]. Як зазначає Дж. Чен, функціонування таких платформ базується на трьох основних принципах: а) забезпечення прозорості судового процесу, надання правової інформації громадськості, у тому числі шляхом проведення синхронізованих відкритих засідань; б) оптимізація управління судами та досягнення ефективності судочинства; в) надання юридично значимої інформації для подальшої цифрової обробки та аналізу [51, ст. 566];

4) Інтелектуальний період (з 2016 року – продовжує розвиватися) – впровадження в повсякденну діяльність судів програмного забезпечення, яке працює на основі штучного інтелекту, наприклад, розпізнавання тексту, усної мови, зображень, семантичного аналізу. Нормативними актами державного рівня, зокрема, Генеральним планом «Зроблено в Китаї 2025» та «Планом розвитку штучного інтелекту наступного покоління» (2017), затверджено триетапну дорожню карту цього процесу, яка передбачає: 1) відповідність із світовим рівнем розвитку провідних інтелектуальних технологій в цілому; 2) досягнення до 2025 року проривів у сфері штучного інтелекту; 3) набуття до 2030 р. статусу світового лідера вітчизняного виробництва [51, ст. 565].

У майбутньому уряд планує забезпечити Китаю статус наддержави у сфері штучного інтелекту. Стосовно судової системи цей процес включає широке використання динамічних додатків та інтерактивних сервісів для полегшення вирішення справ і виконання рутинної судової роботи. Наприклад, під егідою Верховного народного суду були розроблені система розгляду справ і система стандартизованих вироків. Так само в окремих судових установах країни працюють різні додатки, призначені для автоматизації обробки інформації та спрощення судочинства. Наприклад, у судах провінції Хебей розвинене використання інтелектуальної судової системи, основною функцією якої є створення судових документів.

У Сучжоу використовується додаток для транскрипції мови, а місцевий суд Цзянсу має систему раннього попередження про різні рішення в одній справі, яка автоматично розраховує ступінь відхилення та видає сигнал тривоги з точністю до 92% [54]. , ст. 662–664]. Також заохочується оцифровка обробки справ, використання технологій блокчейн і хмарних обчислень. Нововведенням судової системи Китаю стало створення так званих Інтернет-судів з юрисдикцією щодо спорів, що виникають із онлайн-транзакцій. На сьогоднішній день в Китаї діє три таких суди - в Ханчжоу, Пекіні і Гуанчжоу.

На нашу думку, цікавим є китайський досвід використання роботів-гідів, які надають юридичні консультації та інші супутні послуги в судових установах і залах судових засідань. Наприклад, роботи допомагають відвідувачам ознайомитися з судом, супроводжують їх до відповідних відділів для подання позовів чи сплати судового збору, консультують щодо судових процедур, розглядають запити на інформацію у конкретному провадженні в режимі реального часу. Наприклад, робот Сяофа в Народному суді Гаочунь знайомий зі 100 000 правових норм і правил, 50 000 загальних правових питань і 30 000 типових судових справ [Стаття 55 350]. Крім того, деякі роботи-керівники можуть допомогти подолати психологічний стрес перебування в залі суду.

Бурхливим розвитком характеризується також використання ІКТ в Індії. Професійні експерти відзначають, що, незважаючи на відсутність великих ІТ-компаній у національній юрисдикції, ця країна стоїть на порозі прориву у сфері інформаційних технологій, оскільки існують досить впливові настрої щодо суверенітету та, ширше, суверенітету стан. Важливу роль у цьому процесі набуває судова влада, яка в нашій країні традиційно є однією з найбільш вразливих через недостатню кількість суддів і, як наслідок, значне процесуальне навантаження на неї. Як влучно зазначив К. Верма, кадровий потенціал індійської судової системи є слабким місцем у боротьбі з повільним правосуддям, оскільки кількість справ, що надходять до суду, значно перевищує кількість суддів [51, ст. 2]. Ключем до вирішення цієї проблеми стала модернізація судової системи шляхом широкого

використання різноманітних ІКТ з перспективою запровадження та практичної реалізації концепції «електронних судів» (e-courts). Концептуальною основою цієї ініціативи є «Національна політика та план дій щодо впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у судову систему Індії – 2005», розроблений Комітетом з цифровізації (e-Комітет) Верховного суду Індії. Основними цілями проекту є забезпечення ефективного та своєчасного надання послуг, орієнтованих на громадян, розробка, встановлення та використання систем підтримки прийняття рішень, автоматизація процесів для забезпечення прозорості та доступності інформації для зацікавлених сторін, кількісне та якісне підвищення продуктивності судів. [11].

Ця реформа, впровадження якої було розпочато у 2007 році, передбачає три послідовні етапи: 1) Етап I (2011–2015) – включає створення необхідної інформаційної інфраструктури, включаючи мережу, встановлення базового програмного забезпечення, навчання працівників суду, оцифрування юридичної документації та інформації. Міністерство юстиції Індії у своєму проміжному звіті вказує, що на даному етапі судової реформи 14 249 окружних і нижчих судів були оснащені комп'ютерним обладнанням і центрами судового обслуговування, 13 686 судів були підключені до локальних систем, 14 309 судових службовців були забезпечені з необхідним цифровим обладнанням (ноутбуки, планшети, проектори, лазерні указки, електронні табло), у 347 в'язницях та 493 судах встановлено системи відеоконференцзв'язку [12]. Крім того, у 2013 році під егідою Верховного суду запущено Національний портал електронних судів, основною функцією якого є надання узагальненої судової інформації, зокрема списків прийнятих до розгляду справ, детальної інформації про них, проміжної та остаточні судові рішення. Ще одним важливим досягненням першого етапу програми стало впровадження Національної сітки судових даних (NJDG), яка містить статистичні дані, призначені для ідентифікації, управління та зменшення кількості справ, що знаходяться на розгляді, та єдиної системи судової інформації (Case Information System, СНД), що дозволило автоматизувати низку судових процедур, таких як подача документів, їх

перевірка, реєстрація та відправка повідомлень [51]. Загальна вартість цієї фази проекту склала 4,42 мільйона рупій;

2) ЕТАП II (з 2015 р.; орієнтовна тривалість – чотири роки або до досягнення поставлених цілей) – поглиблена комп'ютеризація, розширення використання ІКТ, у тому числі більш складних Кінцевий результат процесу нарощування потенціалу та оцифрування судової системи має стати трансформація «електронного суду» (e-Court) у більш широке поняття «електронне судочинство» (e-Judiciary), яке б поєднувало різноманітні інститути суспільства, державної влади, громадян і забезпечувало плавний перебіг інформації [51, ст. 3]. На реалізацію цього етапу реформи було виділено бюджет у розмірі 16,7 мільйона рупій, з яких понад 16,1 мільйона надав уряд. Основними напрямками роботи на цьому етапі є: 1) подальша комп'ютеризація та підключення до глобальної мережі – забезпечення додатковим програмним забезпеченням, заміна застарілого цифрового обладнання на окремих судах та забезпечення ним спеціалізованих навчальних закладів. Розвиток і вдосконалення мережевої інфраструктури судової системи є основою для проекту «Електронні суди», що полегшує і забезпечує підключення судів і передачу ними даних по всій країні; 2) програмне забезпечення для управління ризиками COVID-19 – додаток інтегровано в КІС та дозволяє автоматично визначати черговість розгляду справ з урахуванням епідеміологічних факторів ризику, що дозволяє уникнути перевантаженості установ та приміщень суду; 3) цифрові суди - новітня концепція індійської судової реформи, запроваджена в рамках проекту електронного судочинства для розгляду малозначних справ про порушення правил дорожнього руху. Мета такого нововведення – зменшити відвідуваність суду шляхом усунення необхідності фізичної присутності правопорушника чи його адвоката в залі судового засідання.

Цифровими судами керує суддя, юрисдикція якого може поширюватися на весь судовий округ і працює 24 години на добу. Учасникам судового процесу в рамках такого судочинства надається можливість подати позовну заяву в електронному вигляді через систему e-Filing та сплатити судовий збір та штрафи

онлайн в спеціалізованому сервісі. Станом на 01.06.2022 існує 20 таких судів у 16 штатах, які розглянули 1,59 млн справ і стягнули штрафів на суму понад 258 млн рупій; 4) відеоконференцв'язок і прямі трансляції: Індія стала світовим лідером у використанні систем відеоконференцв'язку - в окружних і вищих судах фактично розглянуто майже 13 мільйонів справ, а у Верховному суді - понад 63 тисячі. Крім того, Верховний суд Уттаракханд запусив мобільний фургон, обладнаний Wi-Fi і комп'ютерами для відеоконференцій, для швидкого розгляду справ у віддалених, важкодоступних гірських районах. З подібною ініціативою виступив Вищий суд Телінгани.

Щодо прямих трансляцій судових процесів, вони були впроваджені у високих судах Гуджарата, Карнатака, Орїсса, Джаркханда, Патни та Мадхья-Прадеш; 5) електронне діловодство – розширення функціональності відповідних систем шляхом, зокрема, додавання функцій онлайн-подання позовної заяви, електронного підпису, онлайн-відеозапису присяги, онлайн-платежів, двомовного режиму. Нову версію (3.0) порталу електронного подання документів було відкрито 9 квітня 2021 р.; 6) центри судових послуг (т.зв. e-Sewa Kendra) – розгорнуті для надання юристам та сторонам судового провадження інформаційного супроводу та сприяння, в т.ч. послуг електронного подання документів. Як правило, розташовуються на вході до судових установ; 7) сервіси електронних судових послуг – платформи, призначені для надання судової інформації в режимі реального часу, зокрема, деталізованих відомостей про статус позову, про прийняття справи до розгляду, рішення суду. На сьогоднішній день у судовій системі Індії розгорнуто 7 таких платформ, а саме: SMS Push та Pull, електронна пошта, мобільний додаток-Court, центри судових послуг, інформаційні кіоски; 8) годинники правосуддя (Justice Clock) – електронні вивіски зі світлодіодним дисплеєм, які інформують широку громадськість про судові установи, особливості їх діяльності та послуги, які вони надають, програми юридичної допомоги, в т.ч. найбільшій та найуразливішій верствам населення, а також надають статистичну інформацію, зокрема, про кількість розглянутих

судами справ за певний період часу. Усього на даний момент функціонує 32 таких табло у 21 високому суді; 9) оцифровка записів – конвертація судової інформації, що зберігається на різних носіях, в електронну форму, розширення виробництва цифрових документів з метою спрощення управління значними обсягами інформації. Цей пункт реформи поки що знаходиться в процесі концептуальної розробки і передбачає встановлення вичерпних технічних специфікацій та стандартів файлів. У перспективі планується створити цифрові судові репозиторії на рівні Верховного Суду та високих судів для зберігання та управління цифровими записами; 10) портал пошуку судових рішень – сховище судових рішень та ухвал високих судів, призначене для легкого пошуку відповідних документів зацікавленими сторонами; 11) системи електронних платежів – дозволяють оплачувати судові витрати, штрафи, пені [54];

3) ЕТАП III – стратегічною метою цього етапу реформи є створення цифрових судів в Індії шляхом спрощення процесів і зміцнення основ системи судового адміністрування на цифровій платформі [55]. На даний момент програмні документи цього етапу знаходяться в процесі опрацювання та деталізації.

Хоча реформа судової системи Індії ще не завершена, проміжні результати реалізації програми цифровізації дозволяють говорити про динаміку її розвитку та позитивний вплив на діяльність судів. Так, Мін'юст у звіті про другу фазу проекту фіксує зростання загальної кількості електронних транзакцій у сфері юстиції: якщо у 2013 році їх було 22,9 тис., то у 2016 році, тобто через рік. після початку нового етапу ця кількість зросла до 381 тис. У 2021 році цей показник становив уже 4 млн. Високу ефективність продемонстрували і новостворені цифрові суди. З уже згаданого проміжного звіту випливає, що з моменту їх встановлення у 2020 році кількість стягнених штрафів стабільно зростає. Зокрема, у травні 2020 року було стягнуто штрафів на суму близько 894 тис., у грудні 2020 року – 1,307 млн, у серпні 2021 – 1,68 млн, у січні 2022 – 2,21 млн, у травні 2022 – 2,58 млн [14]. Ці статистичні дані переконливо свідчать про те, що зусилля федерального уряду щодо модернізації судової системи загалом є успішними.

Як свідчить аналіз та узагальнення зарубіжного досвіду, впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у судову систему є важливим напрямом оптимізації здійснення правосуддя та функціонування судових систем, їх взаємовідносин із громадянським суспільством. Водночас слід враховувати слушні зауваження вітчизняних науковців, які, дослідивши особливості судочинства в умовах пандемії COVID-19 крізь призму засад судочинства, наголошують: «Поряд з Беззаперчні переваги використання технологічної та телекомунікаційної інфраструктури при здійсненні правосуддя викликають низку нових проблем, серед яких, зокрема, доступ до необхідної інфраструктури, програмне забезпечення, достатня пропускну здатність Інтернету та його доступність у приміських та регіональних районах. ; правові основи використання ІТ у судочинстві; трансформація моніторингу документообігу, якості його виконання; захист персональних даних; необхідність залучення додаткових кадрових ресурсів, збільшення бюджетного забезпечення» [ст.55 69].

Тому сучасний зарубіжний досвід функціонування судових систем переконливо свідчить про впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій, які надають додаткові можливості щодо інформаційної взаємодії судів та громадянського суспільства. Водночас запровадження таких технологій потребує виваженості, певної обережності, оскільки може призвести до невиправданої залежності від них, а також збільшити ризики маніпулятивного впливу на судову систему та, як наслідок, зниження її незалежності та неупередженість.

В останні десятиліття уряди низки країн вклали значні кошти у створення та розвиток інфраструктури ІКТ, у том числі й у судовій сфері. Загалом ці інвестиції охоплюють чотири основні сфери: 1) технології, що використовуються безпосередньо в судовому процесі – системи управління справами, оформлення судових рішень, електронний документообіг, керування цифровими доказами, судова звітність;

2) оцифрування процесу розгляду справ – системи електронних документів та електронних документів, електронний судовий процес; 3) телекомунікація між судом та учасниками процесу, а також із зовнішніми суб'єктами – мобільні додатки, технології дистанційного зв'язку, засоби подання інформації, засоби особистого спілкування, веб-сайти, інформаційні кіоски, соціальні мережі; 4) аналітика даних – інтрамережі, бази даних, спеціалізоване програмне забезпечення.

Аналіз даних засвідчив, що архітектура ІКТ у судових системах помітно відрізняється у різних регіонах світу. Лідером у цій сфері слід визнати Китай, де впровадження новітніх технологій активно лобіюється та підтримується державою. Наслідком такої політики стало розгортання системи «розумних судів», у рамках якої використовується широкий спектр різних технологій, починаючи з Інтернету і закінчуючи хмарними обчисленнями та штучним інтелектом. Досить динамічно розвиваються інформаційні технології в Індії, де, на відміну від Китаю, відсутні великі ІТ-компанії, але сильні настрої щодо суверенізації та досягнення технологічного суверенітету держави. Саме тому, окремі напрями й технології інфраструктури ІКТ у судовій сфері зарубіжних країн можуть бути використані в удосконаленні ІКТ судової системи України з урахуванням правових, інформаційних, економічних і культурних особливостей.

3.2. Оцінка ефективності судової реформи в Україні

У ратифікованій Україною Угоді про асоціацію з ЄС сторони визнали важливість адаптації чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Така адаптація охоплює, насамперед, гармонізацію національного законодавства з відповідними європейськими стандартами, зокрема у сфері цивільного судочинства з метою ефективного судового захисту порушених прав і свобод. І хоча, як слушно зауважують деякі науковці, чіткого визначення поняття міжнародних стандартів цивільного судочинства немає, все ж загальноприйнятим (з урахуванням рішень Європейського суду з прав людини) є виокремлення доступу до правосуддя серед таких стандартів, одним із засобів забезпечення яких є електронне правосуддя, яке визнається однією з форм електронної демократії [45, с. 91].

Рекомендації CM/Rec(2009)1 Комітету міністрів Ради Європи державам-учасницями щодо електронної демократії (e-democracy) визначають електронне правосуддя як використання інформаційно-комунікаційних технологій під час відправлення правосуддя всіма зацікавленими сторонами. судової влади з метою підвищення ефективності та якості надання державних послуг, зокрема, громадянам та бізнесу [45, с.146]. Це включає електронне спілкування та обмін даними, а також доступ до судової інформації. Його головна мета – підвищення ефективності судової системи та якості правосуддя.

Європейські експерти звертають увагу на те, що відповідно до законодавства Ради Європи Європейський суд з прав людини не встановлює жодних конкретних вимог до електронного правосуддя, однак реалізація ініціатив електронного правосуддя регулюється правилами доступ до суду та право на справедливий судовий розгляд відповідно до статті 6 Конвенції [45, с. 147].

У звіті про економічну ефективність розробки та редизайну судових і правових інформаційних систем (додаток до Рекомендації Rec (2001) підкреслено, що електронні технології можуть відігравати значну роль у модернізації судових і правових інформаційних систем, що вимагає реальне бажання використовувати

можливості зберігання даних в електронному вигляді для швидшого надання якіснішої інформації з метою полегшення адміністрування у сфері правосуддя та надання послуг користувачам [5, с. 250].

У висновку № 14 (2011) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи з питань юстиції та інформаційних технологій, подальший розвиток практики використання інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволяють учасникам підтримано ініціювання процесу в електронному вигляді (електронний документообіг). Наголошується, що інформаційно-комунікаційні технології пропонують можливості для більш ефективного, прозорого та змістовного розгляду справ. Сторони та їх представники можуть отримати доступ до інформації у справах, у яких вони є заінтересованими особами. Таким чином, вони можуть стежити за ходом своєї справи, маючи доступ до електронної версії історії руху справи [5, с. 289, 290].

Термін «електронне правосуддя» охоплює широкий спектр ініціатив, включаючи використання електронної пошти, онлайн-подання позовів, онлайн-надання інформації (включаючи судові рішення), використання відеослухань і відеоконференцій, відстеження в режимі реального часу реєстрації та стадії провадження, а також можливість суддів чи інших осіб, які приймають рішення, отримати доступ до інформації в електронній формі [4, с. 186–187].

Отже, використання електронного судочинства покликане підвищити ефективність правосуддя, зокрема його доступність та прискорення судового розгляду, за рахунок запровадження електронного зв'язку, доступу до судової інформації та обміну документами з матеріалів справи в електронній формі між судами та між судом і учасниками справи.

Запровадження в Україні всіх існуючих у світовій практиці елементів електронного судочинства, як зазначали провідні вчені-процесуали у 2017 році, ще до прийняття Верховною Радою України нових редакцій процесуальних кодексів, мало сприяти «модернізації» цивільного процесу та вдосконалення судочинства, зокрема в питаннях контролю за учасниками судового процесу, підвищення якості судових рішень, економії судових витрат [46, с. 52–53].

Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, з метою покращення доступу до правосуддя визнана необхідною забезпечити: розвиток електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій, його інтеграцію в національну інфраструктуру електронного урядування шляхом: запровадження можливості онлайн-розгляду окремих категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін та суд та інші електронні судові послуги; впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного діловодства, електронного зв'язку з судом, кабінетом судді та кабінетом учасника процесу; удосконалення та розвиток офіційного веб-порталу судової влади України для отримання інформації про суди та справи (провадження) з регулярним оновленням даних судової статистики.

Відповідно до чинного Цивільного процесуального кодексу України (ст. 14) в Україні електронне судочинство має реалізовуватися у формі функціонування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи, яка має забезпечувати обмін документами (надсилання та отримання документів) у електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, і завдяки якому суд мав би можливість розглядати справу за матеріалами судової справи в електронній формі. Проте зазначена Єдина судова інформаційно-комунікаційна система не почала повноцінно функціонувати з метою забезпечення роботи всіх елементів системи електронного правосуддя відповідно до вищевказаних європейських стандартів. А це, з початком введення воєнного стану на території України 24 лютого 2022 року, у багатьох випадках створювало перешкоди для фактичної передачі до інших судів в електронній формі цивільних справ, які перебували на розгляді суду, територіальна підсудність якого змінилася згідно з відповідним розпорядженням Голови ВСУ у зв'язку з припиненням роботи такого суду в умовах воєнного стану на підставі ст. 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», ч. 7 ст. 147 Закону України "Про судоустрій і статус суддів", п.3 ч.1 ст.31 ЦПК України.

Отже, як бачимо, цивільно-процесуальне регулювання застосування електронного судочинства в Україні відповідн до викладених вище європейських принципів все ж дозволяє забезпечити, а в окремих випадках і суттєво спростити реалізацію учасниками справи свої процесуальні права, а судам без додаткових перешкод вчиняти необхідні процесуальні дії.

Отже, в умовах воєнного стану повноцінне застосування електронного правосуддя дозволило б насамперед, передавати цивільні справи до інших судів в електронному вигляді через Єдину інформаційно-комунікаційну систему.

Найшвидше повноцінне функціонування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи має забезпечити реалізація розробленої Державною судовою адміністрацією України Концепції Програми інформатизації місцевих та апеляційних судів та проекту побудови Єдиної судової інформаційної системи та телекомунікаційної системи (ЄСІТС) на 2022-2025 рр.

3.3 Шляхи підвищення ефективності судової системи в Україні під час війни

На сьогоднішній день постає нагальна потреба адаптації судової системи до нових реалій повномасштабної війни. У перші півтора місяці бойових дій, коли події розвивалися стрімко, майже 20% судів не відправляли правосуддя. З метою забезпечення доступу суб'єктів до правосуддя Верховний Суд оперативно змінив територіальну підсудність цих судів. Але тоді переважна більшість громадян, які опинилися у відносній близькості від активних бойових дій, турбувалися, насамперед, про збереження свого життя, життя своїх близьких, майна, а вже потім про судові справи.

Варто зазначити, що 2 березня 2022 року Рада суддів України опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Зокрема, серед іншого, ВСУ рекомендує за можливості відкладати розгляд справ (за винятком невідкладних судових проваджень) та знімати їх з розгляду, враховуючи наявність великої кількості учасників судового процесу. не завжди мають можливість подати заяву про відкладення розгляду справи у зв'язку із залученням об'єктів критичної інфраструктури, вступом до лав Збройних Сил України, територіальної оборони, добровольчих військових формувань та інших форм опору збройної агресії проти України, або через небезпеку для життя не може з'явитися до суду. Справи, які не є невідкладними, розглядаються лише за письмовою згодою всіх учасників судового процесу [56].

Процесуальні кодекси України не містять ні окремого розділу, ні спеціальних норм, які б регулювали порядок здійснення судочинства в умовах воєнного стану. Тому судді змушені «пристосовувати» чинне законодавство до нових реалій, тому питання про відкладення розгляду справи, зупинення провадження у справі, дистанційну участь осіб у судовому засіданні, повідомлення учасників про час та гостро постає місце розгляду справи, поновлення/продовження строків. .

Є численні прецеденти, коли судді кілька разів відкладали розгляд справи та не застосовували наслідки неявки учасників, передбачені ст. 223 ЦПУ. В обґрунтування судді посилаються на вищезазначені роз'яснення ВСУ від 02.03.2022 та на ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Однак, у свою чергу, такі дії можуть порушити права іншої сторони у справі. Тому, на нашу думку, у кожному конкретному випадку слід з'ясовувати причини неявки та надані на підтвердження цих причин матеріали. Також слід враховувати місце розташування суду та відповідну сучасність справи. Ще під час пандемії COVID-19 були прийняті відповідні зміни до законодавства, які дозволяють учасникам дистанційно брати участь у судових засіданнях за допомогою засобів відеоконференцзв'язку (EasyCon тощо), а також здійснювати певні процесуальні дії (подання, отримання процесуальних документів, ознайомлення з матеріалами справи) можна здійснити через систему «Електронний суд». Однак наразі не у всіх регіонах України належним чином працює електронний зв'язок, а велика кількість судів не підключені до «Електронного суду». Крім того, слід зазначити, що чинне законодавство дозволяє дистанційно вчиняти окремі процесуальні дії, але не передбачає порядку дистанційного направлення судового провадження в цілому.

Щодо повідомлення учасників справи про час та місце її розгляду, зазначимо, що з початку активних бойових дій до 20.06.2022 доступ до Єдиного реєстру судових рішень та інформації про стан справи було закрито. За словами голови ДСА України О.Сальнікова, це зроблено через необхідність захисту реєстрів від кібератак, а також з метою приховування інформації про «суддів і суди, які ухвалювали рішення щодо окремих осіб, які могли бути «цікавим» окупантам». [57]. Безперечно, необхідність захисту даних і життя суддів та учасників судового процесу існувала. Проте закриття реєстрів було здійснено без нормативної бази, що формально спричинило порушення основного принципу цивільного процесу, закріпленого у ст. 8 ЦПК.

Також на цей час існує проблема повідомлення про час та місце розгляду фігурантів справи, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, за

кордоном або місцеперебування яких невідоме. Наразі єдиним законним способом повідомлення у такому випадку є опублікування оголошення на веб-порталі судової влади в порядку, передбаченому ст. 128 ЦПК[59]. Залишається проблема програних судових справ у судах, які були або зараз знаходяться на непідконтрольній території. Громадяни не мають можливості отримати копії судових рішень у відповідних справах, а також захистити свої права, якщо судові рішення не ухвалено[60]. Якщо пізніше територія була деокупована, зацікавлена особа може звернутися до відповідного суду із заявою про відновлення втраченого судового провадження або продовжити участь у провадженні. Але якщо суд, який розглядав справу, продовжує перебувати на окупованій території, то передбачений чинним процесуальним законодавством алгоритм має певні недоліки. Мається на увазі наступне. Якщо у справі винесено рішення, або провадження у справі закрито, то заінтересована особа відповідно до ст. 490 ЦКУ, має звернутися до суду, який розглядав справу, як до суду першої інстанції із заявою про відновлення втраченого провадження. У нинішній ситуації це той суд, якому «передали» юрисдикцію розпорядженням голови Верховного Суду. Але, якщо позов поданий, але провадження не закінчено, то є великий ризик того, що при поданні подібного позову до суду, який на даний момент має право розглядати цю справу, отримати ухвалу про повернення позову, оскільки в суді вже розглядається позов до тієї ж особи, з тим же предметом і тими ж підставами. Щоб цього не сталося, до такої позовної заяви мають бути додані докази втраченого провадження. Однак таким доказом є лише лист (довідка) суду, який розглядав цю справу. Ми розуміємо, що отримати такий документ у суді на окупованій території практично неможливо, а спроби його отримати пов'язані з ризиком для життя та здоров'я відповідної особи.

Нарешті, щодо процесуальних строків, слід зазначити, що ще під час запровадження карантину через захворювання COVID-19 Верховна Рада передбачила можливість поновлення/продовження процесуальних строків, якщо їх порушення пов'язане з карантинними обмеженнями, встановленими Кабінет Міністрів України. На цей час карантин подовжено. Однак щодо воєнного стану

подібної норми в процесуальному законодавстві немає. Тому питання поновлення/продовження термінів, після завершення карантину, буде вирішуватися в загальному порядку.

Підсумовуючи вищевикладене, слід резюмувати, що судова система України впоралася з викликом відкритої військової агресії, зберегла свою працездатність та успішно продовжує здійснювати правосуддя. Але це сталося не завдяки, а, скоріше, всупереч чинному на той час процесуальному законодавству, не адаптованому до випробування воєнним чи надзвичайним станом. Для недопущення подібної ситуації в майбутньому, на нашу думку, слід удосконалити процесуальне законодавство, доповнивши процесуальні кодекси окремим розділом, який регулює порядок здійснення правосуддя в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Серед особливостей здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану, зокрема, на нашу думку, можливість обмеження принципу відкритості цивільного судочинства (щодо відкритих реєстрів), додаткові механізми повідомлення учасників справи про час та місце його розгляду, передбачити порядок отримання копій судових рішень, винесених судами, які згодом опинилися на окупованій території, додаткові механізми відновлення втраченого провадження, зокрема того, щодо якого судове рішення ще не винесено. або врегулювати можливість повторного подання подібного позову на підконтрольній території.

Також слід зазначити, що зараз судова система працює й буде працювати в умовах, де держава, а також органи судового самоврядування будуть по суті встановлювати прецеденти для світового права сучасності, вирішуючи питання правосуддя, організації роботи судів під час повномасштабної війни. Окремо буде ціла гора викликів, коли будуть повернені окуповані з 2014 року території.

Одразу виникнуть питання щодо «як відноситись до рішень суду ЛНР, ДНР, що робити з особами яких ці суди засудили до позбавлення волі, тощо, як наша

судова система буде це брати до увагу, якщо Україна не визнає ЛНР, ДНР й відповідно всю їх систему управління.

В данному випадку Верховна Рада України повинна разом з органами судового самоврядування, ВСУ, ВРП, мають розробити рамкові закони, що врегулювали дані питання.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

Підсумовуючи, зазначимо, що питання реалізації прав людини і громадянина, зокрема, і нежалежного та справедливого суду, набули особливої актуальності в контексті євроінтеграційних тенденцій України. Однак його реальна та ефективна реалізація є проблеміатичною в країнах перехідної демократії, до яких належить і наша держава. Судова система, на сьогодні ще не стали надійною інституцією захисту прав людини, оскільки рівень довіри до них з боку суспільства залишається низьким. Відповідно до Концепції удосконалення судоустрою щодо створення в Україні справедливого суду за європейськими стандартами, якісна судова реформа неможлива без реформування та розвитку інститутів, які безпосередньо пов'язані з реалізацією права на судовий захист.

Здійснення судами правосуддя в умовах правового режиму воєнного стану має здійснюватися не лише у нерозривному зв'язку із забезпеченням реального доступу кожного до правосуддя, а й із забезпеченням необхідних умов для роботи суддів та судів судової інстанції системи України. Це надзвичайно складне та комплексне питання, вирішення якого вимагає від держави використання широкого спектру адміністративних, фінансових та інших законних засобів, визначальним фактором яких є створення відповідної законодавчої бази.

Судді зобов'язані як у мирний, так і у військовий стан не тільки «говорити мовою законів», а й суворо дотримуватися імперативних приписів процесуальних кодексів, зміст і текстове оформлення яких з огляду на війну та її наслідки в Україні, потребує актуалізації на основі розроблених проектно-законодавчих пропозицій.

ВИСНОВОК

Аналізуючи тему «Реформування системи судочинства в Україні» можна зазначити, що:

На сьогоднішній день судова система пройшла довгий шлях змін і реформ, але вона ще не на 100% досконала, вона незалежна від судової влади, вона є гарантом розвитку суспільства в державі, гарантом поваги за права і свободи людини і громадянина, права і законні інтереси фізичних і юридичних осіб, захист інтересів держави, процвітання і зростання якості життя в нашій країні, створення інвестиційного клімату, вирішення правових спорів за принципами національного та міжнародного правосуддя.

Сьогодні проект розвитку судової системи не містить конкретних реформ, а лише окреслює напрями реформування. Конкретні дії, заходи, а також завдання має визначити комісія з правової реформи.

Напрями судової реформи поділяються на окремі блоки:

- відкритий доступ до правосуддя;
- Незалежність судової влади та її прозорість перед суспільством;
- відповідальність суддів, їх професійна компетентність, етичність, подолання корупції в судовій системі;

З метою вирішення проблемних питань, актуальних на сьогодні в системі правосуддя, пропонується:

- Коригування, зміна процесуальних норм під час воєнного стану в країні;
- Зміна розміру судового збору за окремі категорії справ з метою забезпечення доступу до правосуддя;
- запровадження інституту суду присяжних, який вирішує питання про винність (винуватість) особи у вчиненні злочинів, за які законом передбачено

покарання у виді довічного позбавлення волі (як першої стадії реалізації), з в. до повноважень суду присяжних вирішувати питання про винність (винуватість) у майбутньому осіб, які вчинили злочини, за які передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад 10 років;

- запровадження механізму перегляду вироків особам, засудженим до довічного позбавлення волі або позбавлення волі на строк понад 10 років;

- Створення можливості для тимчасового звільнення судді у відставку (якщо особа висловить власне бажання) та відповідає всім критеріям оцінки на момент звільнення;

- Призначення судді із зобов'язанням представити доводи і пояснення в судовому засіданні до проголошення заключної та заключної частини.

- запровадження розширення письмового провадження;

- забезпечення прямого доступу до автоматизованих інформаційно-телекомунікаційних і довідкових систем, реєстрів, баз даних, власниками (розпорядниками) яких є органи державної влади або органи місцевого самоврядування;

- перехід на одноособовий розгляд справ у судах першої інстанції (за винятком окремих категорій справ, які розглядаються як суди першої інстанції вищими спеціалізованими судами та Верховним Судом);

Крім того, Регламент передбачає визначення: - категорій справ, які розглядаються органами апеляційної інстанції одноосібно;

- Категорії судових рішень (якими справа не закінчується), ухвалених виключно касаційним судом;

- перегляду положень про категорії справ, які розглядаються судами апеляційної інстанції як судами першої інстанції, з метою передачі цих справ на розгляд місцевих судів;

- Зміна підсудності справ зі сфери публічно-правових відносин, забезпечення можливості перегляду Верховним Судом (іншим судом адміністративної юрисдикції) як судом першої інстанції справ з основних питань, у яких беруть участь центральні органи виконавчої влади, влади та інших державних органів, юрисдикція яких поширюється на всю територію України, до переліку не включається територія, на якій ведуться бойові дії.

- Встановлення дієвих механізмів запобігання зловживанням процесуальними правами суб'єктів процесуального розгляду справи, оскільки багато хто сьогодні зловживає воєнним станом, тим самим безпідставно затягуючи судовий процес;

- Запровадження засобу правового захисту за недотримання розумних строків судового розгляду справ та, в майбутньому, встановлення компенсаційних виплат особам, які беруть участь у судовому процесі, що дозволить з'ясувати причини порушення розумних строків, підлягають аналізу. Строки розгляду справ, притягнення до відповідальності осіб, які зловживають цим правом;

- забезпечення дотримання прав осіб, які використовують мову жестів у судочинстві та надають послуги перекладу;

З метою підвищення ефективності електронного правосуддя пропонується впровадження національної інфраструктури електронного урядування:

- Запровадження можливості онлайн-оговорення всіх категорій справ, незалежно від місцезнаходження сторін та суду, а також інших сервісів електронного правосуддя, розширення переліку платформ, на яких можна проводити судові засідання. ;

- Запровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного діловодства, електронного зв'язку з судом, кабінетом судді та кабінетом учасника процесу;

- матеріальне забезпечення працівників судового апарату для більш ефективного виконання роботи, підвищення зацікавленості осіб з вищою юридичною освітою у роботі в судовій системі.

- Збільшення чисельності працівників апарату суду, що зменшить навантаження на інших працівників суду, тим самим підвищить ефективність та швидкість роботи.

Провівши аналіз за 2021 та 2022 роки, можна зробити висновок, що фінансування судової влади є неякісним, тобто, не відповідає потребам суду, а саме не лише матеріально-технічного забезпечення судів, а й виплати заробітної плати працівникам апарату суду.

Така ситуація призводить до погіршення ефективності та якості розгляду судових справ, знижує рівень захисту прав і свобод людини і громадянина, у зв'язку з чим виникають серйозні проблеми у забезпеченні виконання судових рішень. судові рішення. принцип доступу громадян до правосуддя та забезпечення їх права на розгляд справи судом у розумний строк».

Наразі головне адаптувати роботу судової системи до умов війни в країні та вирішити питання фінансування судової системи, тим самим підвищивши її незалежність.

Також здійснення судами правосуддя в умовах правового режиму воєнного стану має бути нерозривно пов'язане не лише із забезпеченням ефективного доступу кожного до правосуддя, а й із забезпеченням необхідних умов для роботи суддів та судів. Судова система України. Це надзвичайно складна і комплексна проблема, вирішення якої потребує застосування широкого спектру адміністративних, фінансових та інших правових засобів, вирішальним чинником яких є створення відповідної правової бази. Як у мирний, так і у воєнний час судді зобов'язані не лише «розмовляти мовою закону», а й виконувати обов'язкові положення процесуальних кодексів, зміст і текст яких мають неухильно

дотримуватись в Україні з огляду на війни та її наслідків, потребує актуалізації на основі розроблених законодавчих пропозицій.

Також слід зазначити, що зараз судова система працює й буде працювати в умовах, де держава, а також органи судового самоврядування будуть по суті встановлювати прецеденти для світового права сучасності, вирішуючи питання правосуддя, організації роботи судів під час повномасштабної війни. Окремо буде ціла гора викликів, коли будуть повернені окуповані з 2014 року території.

Одразу виникнуть питання щодо «як відноситись до рішень суду ЛНР, ДНР, що робити з особами яких ці суди засудили до позбавлення волі, тощо, як наша судова система буде це брати до увагу, якщо Україна не визнає ЛНР, ДНР й відповідно всю їх систему управління.

В данному випадку Верховна Рада України повина разом з органами судового самоврядування, ВСУ, ВРП, мають розробити рамкові закони, що врегулювали дані питання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булкак М. С. Теоретико-правові засади судової влади: сучасний концепт : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2019. 444 с.
2. Дубінко Д. О. Демократизація як закономірність модернізації українського судочинства в умовах соціальних змін : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М-во освіти і науки України, Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2019. 20 с.
3. Брынцев В. Д. Судебная власть (Правосудие). Итоги реформ 1992–2003 гг. в Украине : науч. издание. Харьков: Ксилон, 2004. 224 с.
4. Брынцев О. В. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи : монографія. Харків : Право, 2016. 72 с.
5. Охотницька Н. В. Становлення судової системи України (1991–2012 рр.): історико-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2015. 212 с.
6. Кривенко В. В. Демократизація судової системи України: проблеми і перспективи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2006. 19 с.
7. Хотинська-Нор О. З. Вплив «малої судової реформи» на розвиток судової системи України: організаційні аспекти. *Судова апеляція*. 2016. № 1. С. 6–15.
8. Декларація про державний суверенітет України. Відомості *Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1990. № 31. Ст. 429.
9. Про зміни і доповнення до Конституції (Основного Закону) Української РСР : Закон УРСР від 24 жовтня 1990 р. № 404-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1990. № 45. Ст. 606.
10. Про правонаступництво : Закон України від 12 вересня 1991 року № 1543-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1990. № 46. Ст. 617.
11. Сибільова Н. В. Порядок організації та діяльність судової влади. URL: <http://www.judges.org.ua/seminar2-2.htm> (дата звернення: 05.04.2022).

12. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1992. № 30. Ст. 426.

13. Про перейменування військових трибуналів України у військові суди України і продовження повноважень їх суддів : Постанова Верховної Ради України від 3 лютого 1993 року № 2979-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1993. № 15. Ст. 135.

14. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про судоустрій Української РСР» від 24 лютого 1994 року № 4017-ХІІ. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T401700?an=217> (дата звернення: 05.04.2022).

15. Про Конституційний Суд України : Закон України від 3 червня 1992 року № 2400-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1992. № 33. Ст. 272.

16. Конституція України. *Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

17. Колюх В. В. Трансформація судової системи України на основі Конституції України 1996 року з наступними змінами. *Правова держава*. 2017. № 26. С. 26–32.

18. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 49. Ст. 272.

19. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій України» від 21 червня 2001 року № 2531-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 40. Ст. 191.

20. Про судоустрій України : Закон України від 7 лютого 2002 року № 3018-ІІІ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 27–28. Ст. 180.

21. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text> (дата звернення: 10.04.2022).

22. Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи : інформаційно-аналітичні матеріали. URL:

https://razumkov.org.ua/up3load/Sudova_reforma_2013.pdf (дата звернення: 10.04.2022).

23. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 липня 2010 року № 2453-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 41–42, № 43, № 44–45. Ст. 529.

24. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розгляду справ Верховним Судом України : Закон України від 20 жовтня 2011 року № 3932-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. № 22. Ст. 221.

25. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій незалежності суддів : Закон України від 5 червня 2012 року № 4874-VI.

26. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 28. Ст. 532.

27. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545.

28. Божик В.І. Ефективність судової реформи в контексті законодавчої новел щодо суддівського врядування. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні. Чернівці: Технодрук, 2019. С. 12-13.

29. Чебан В.М. Оновлення Кодексу суддівської етики. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні. Чернівці: Технодрук, 2017. С. 38-40.

30. Смородинський В.С. Нескінченна реформа: чинники провалів судових перетворень в Україні. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні. Чернівці: Технодрук, 2019. С. 87-90.

31. Критерії членства в СОТ, ЄС ТА НАТО. Інтеграційні перспективи України: Аналітичне дослідження. https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=29b2cad0-a271-0f59-6e27-12f433b204e5&groupId=252038

32. Справа «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text

33. Улютіна О. А. Реформування судової системи України в контексті Європейської інтеграції. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Право. 2015. Вип. 213(1). С. 39-46. http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnuu_prav_2015_213%281%29__7

34. Палагнюк Ю. Еволюція теоретичних основ європейської інтеграції: державно-управлінський аспект. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2013. Вип. 2. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_2_7

35. Бабенко Г.О. Європейські стандарти судоустрою й статусу суддів. <http://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/255544>

36. Петрончак Ю. О. Правосвідомість як рефлексія соціальних норм поведінки. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки. 2015. № 825. С. 199-203. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_825_34

37. Що відбувається з люстрацією суддів? <https://hromadske.radio/podcasts/kyivdonbas/shcho-vidbuvayetsya-z-lyustraciyeyu-suddiv>

38. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. К., 2018. 396 с. https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf

39. Conditions for membership. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargementpolicy/conditions-membership_en

40. Chapters of the acquis. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargementpolicy/conditions-membership/chapters-acquis_en

41. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

42. Загальний огляд Угоди. <https://eu-ua.org/ohliad-uhody-pro-asotsiatsiiu/>

43. Сталий розвиток. <https://www.zhiva-planeta.org.ua/diyalnist/staluy-rozvtok.html>

44. Гонціяз Я. Державне управління в контексті європейської інтеграції

<https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/4.pdf>

45. Машталір Х. Леськів С. Інтеграція України до Європейського Союзу як основа для розбудови громадянського суспільства. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 6. С. 163-166.

46. Указ Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 – 2023 роки» №231/2021. <https://www.president.gov.ua/documents/2312021-39137>

47. Сибіга – про критерії членства в ЄС: У короткій перспективі треба ухвалити понад 70 законів <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3514311-sibiga-pro-kriterii-clenstva-v-esu-korotkij-perspektivi-treba-uhvaliti-ponad-70-zakoniv.html>

48. Біловол В.С, Біленко А.О., Правові основи членства держав у Європейському Союзі та перспективи для України. http://lsej.org.ua/1_2020/71.pdf

49. Velicogna, M. (2007). Justice Systems and ICT. What can be learned from Europe? *Utrecht Law Review*, vol.3, № 1, pp. 129–147.

50. Fostering Innovation in the U.S. Court System. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1255.html.

51. Consultative Council of European Judges (CCEJ) (2011), Opinion № 14 on Justice and Information Technologies, Council of Europe, Strasbourg, France. URL: <https://www.coe.int/en/web/ccje/opinionn-14-on-justice-and-information-technologies-it>.

52. Дюфло А. Искусственный интеллект во французском праве. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennyy-intellektvo-frantsuzskomprave>.

53. Custelli, C., Giacalone, M. Evaluation indices of the judicial system and ICT developments in civil procedure. *Procedia Economics and Finance*, 2014, vol. 17, pp. 113–120.

54. Peng, J., Xiang, W. (2019). The Rise of Smart Courts in China: Opportunities and Challenges to the Judiciary in a Digital Age. *Nordic Journal of Law and Social Research*, № 9, pp. 345–372.

55. Zheng, G. (2020). China's Grand Design of People's Smart Courts. *Asian Journal of Law and Society*, № 7, pp. 561–582.

56. Громадянам має бути забезпечений доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Голос України: газета Верховної Ради України*. 22.03.2022. URL: <http://www.golos.com.ua/article/357628>

57. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. Портал судової влади України. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/

58. Усім судам України! РСУ опублікувала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану. Офіційний сайт Ради суддів України. 02.03.2022. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu>

59. Про внесення змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів” щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Проект Закону № 7315 від 26.04.2022. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39495>

60. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану). Проект Закону № 7316 від 26.04.2022. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39489>

61. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 05.08.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/conv#n7656>(дата звернення: 15.11.2021).

62. Ханік-Посполітак Р. Запровадження електронного правосуддя у цивільному судочинстві України. URL: <https://rd.ua/storage/lessons/38/75412.Ханік-Посполітак%20Р.-122-129.pdf>

63. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

64. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного

судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>

65. Як працює електронне судочинство, або «Встати! Суд на зв'язку». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3016937-ak-pracue-elektronne-sudocinstvo-abo-vstati-sud-na-zvazku.html>

66. Claims up to \$5,000 in Civil Resolution Tribunal. URL: <https://www.provincialcourt.bc.ca/types-of-cases/small-claims-matters/claims-5k-crt>

67. Олійник В.М. Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства : дис. ... к-та юр. наук : 12.00.01 / Дніпропетровський університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Дніпро, 2017. 242 с.

68. Public Access to Court Electronic Records (PACER). URL: <https://pacer.uscourts.gov>

69. Electronic Filing (CM/ECF). URL: <https://www.uscourts.gov/court-records/electronic-filing-cmecf>

70. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи : Рішення Вищої Ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#n22>

71. Сидоренко С. Кандидат авансом: 7 вимог, які має виконати Україна, щоб ЄС не скасував її новий статус. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/06/18/7141516/>

72. Кузнецов В. В. Формалізація призначення покарання як один із засобів мінімізації корупції під час здійснення правосуддя. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12 груд. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 1. С. 125–130.

73. Корупція в судовій системі : резолюція Парламентської асамблеї Ради Європи № 1703 (2010). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1044_rez_1703.htm

74. Голубєва Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід : монографія [Електронне видання]. Одеса : Фенікс, 2020. 204 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14039>

75. В Україні починають офіційно функціонувати підсистеми (модулі) ЄСІТС. Державна судова адміністрація України. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pres-centr/general/1188679>

76. Баштанник А. Удосконалення механізмів регулювання діяльності органів судової влади в контексті зарубіжного досвіду правових реформ. Науковий вісник АМУ : зб. наук. пр. Київ : АМУ, 2016. Вип. 1. С. 47–55.

77. Баштанник А. Теоретико-методологічні засади функціонування механізмів регулювання діяльності органів державної влади. *Visegrad Journal of human rights*. 2016. № 4. Ч. 2. С. 64–69.

78. Мельник М.Г. Управління діяльністю органів судової гілки державної влади як адміністративно-правова категорія. Вісник Академії праці і соціальних відносин федерації професійних спілок України. Серія: Право та державне управління. 2011. № 2. С. 142–150.

79. Кубійда Р. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи. Київ : Атіка, 2004. 288 с.

80. Бринцев В. Судовий конституціоналізм в Україні: доктрина і практика формування. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Я. Мудрого». Харків : Право. 2013. Кн. 1. 392 с.

81. Смородинський В. Проблема систематизації функцій судової влади. Вісник Академії правових наук України. 2004. № 3 (38). С. 33–37.

82. Сердюк В. Правова реформа: теоретико-правові засади визначення терміну. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2013. Випуск 23. Частина 1. Том 1. 101–103.